

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 12/5'2018

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. №1328 (економічні науки), Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 № 353/10 (фахове видання з обліку та аудиту).

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Таврійським національним університетом ім. В.І. Вернадського та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 28 від 11 грудня

2018 року) та Вченою Радою Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського (Протокол № 35 від 13 грудня 2018 року). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 26.12.2018

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої
справи

© "Аналітик", 2018
© "Економіка. Фінанси. Право",
2018

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес
центр"

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Бутинець Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, головний науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бондар Валерій Петрович, д.е.н., керуючий партнер аудиторської фірми "HLB UKRAINE", член Ради Аудиторської палати України

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єра міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Дацій Олександр Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної Академії управління персоналом (МАУП), Заслужений працівник освіти України

Іванюта Василь Фалімонович, д.е.н., доцент, професор кафедри бізнес-адміністрування та зовнішньоекономічної діяльності Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименюк Микола Миколайович, д.е.н., професор.

Кондрашихін Андрій Борисович, д.е.н., доцент

Корецька Світлана Олександрівна, д.е.н., професор

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України»

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент

Невелєв Олександр Михайлович, д.е.н., доцент

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Редько Олександр Юрійович, д.е.н., перший проректор з науково-педагогічної роботи, професор, академік НАСОНА

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри обліку і оподаткування, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., доцент, в.о. ректора Вищого навчального закладу "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"

Царенко Оксана В'ячеславівна, д.е.н., доцент

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Заступник редакційної колегії з правових наук:

Лощихін Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, Заслужений економіст України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Баймуратов Михайло Олександрович, д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України

Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, полковник поліції

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор

Джужа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Кампо Володимир Михайлович, к.ю.н., доцент, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, к.ю.н., доцент

Кононенко Леонід Минович, к.ю.н., професор

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1

Литвин Олександр Петрович, к.ю.н., професор

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, член відділу цивільно-правових наук Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Приходько Христина Вікторівна, к.ю.н., професор

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Технічний редактор:

Куцяк Олександр Анатолійович

Випусковий редактор:

Туманян Анна Оганесівна

ЗМІСТ

Н.О. ПОТАПОВА, Ю.С. ДЯЧЕНКО. Проблеми організації обліку дебіторської заборгованості на підприємствах агропромислового комплексу	4
С.А. ПУСТОВГАР, О.В. СЕМИКОЗ. Моделювання зміни валютного курсу під впливом макроекономічних чинників	8
К.І. СЕРЕБРЯК, Я.І. БЕЛОУСОВ. Проблеми формування регіональної інфраструктури управління ресурсним забезпеченням економіки регіону	13
І.В. КОЛУПАЄВА, С.С. САНІН. Аналіз чинників впливу на міграційні процеси в Україні	18
Г.С. ГУРІНА. Експортний потенціал як складова загального економічного потенціалу країни	22
М.В. ШАШИНА. Тенденції змін інституціонального середовища України	26
А.О. СЕМЕНЕЦЬ. Ідентифікація чинників впливу на внутрішній аудит в рамках моделі "3 лінії захисту"	32

АНОТАЦІЇ, КОМЕНТАРІ, КОНСУЛЬТАЦІЇ

А.О. ТУМАНЯН. Податкова консультація: чи потрібно сплачувати податок на земельну ділянку під будинком, який вже відчужений новому власнику?	38
--	----

ПОТАПОВА

УДК 657.432

ДЯЧЕНКО

Наталя Олександрівна
potapova.natalya.a@gmail.com

Юлія Сергіївна

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ
ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ НА
ПІДПРИЄМСТВАХ
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

к.е.н., доцент кафедри,
Харківський інститут
фінансів Київського
національного торговельно-
економічного університету

PROBLEMS OF ORGANIZATION OF
RECEIVABLES ACCOUNTING AT THE
AGROINDUSTRIAL COMPLEX
ENTERPRISES

студент, Харківський
інститут фінансів Київського
національного торговельно-
економічного університету

Статтю присвячено поглибленому дослідженню теоретичних засад та діючої практики організації обліку дебіторської заборгованості агропромислових підприємств. Вивчено особливості проведення розрахунків з покупцями та замовниками з використанням векселів. Визначено напрями оптимізації управління дебіторською заборгованістю з впровадженням авалювання та обліку векселів. Проаналізовано економічні та юридичні аспекти організації авалювання та обліку векселів. Визначено методику відображення зазначених процесів в обліку підприємств.

* * *

Статья посвящена углубленному исследованию теоретических основ и действующей практики организации учета дебиторской задолженности агропромышленных предприятий. Изучены особенности проведения расчетов с покупателями и заказчиками с использованием векселей. Определены направления оптимизации управления дебиторской задолженностью с использованием авалирования и учета векселей. Проанализированы экономические и юридические аспекты организации авалирования и учета векселей. Определена методика отражения указанных процессов в учете предприятий.

* * *

Introduction. The current economic situation in Ukraine requires from the agro-industrial complex the daily solving of many complicated tasks. One of the most important problems that needs immediate resolution is the presence of excessive amounts of receivables. Today, most domestic enterprises are on the brink of financial crisis. The main reason for the emergence of crisis phenomena is the lack of quality management of current assets. For efficient management of accounts receivable at an enterprise it is necessary to analyze its economic essence on the basis of the information that is formed in the accounting system. It is the conclusions drawn from the results of this analysis that will allow you to apply certain methods of financial management to achieve a concrete result in the enterprise.

Purpose. The purpose of the work is to study the theoretical foundations and practical features of the process of organizing management and accounting of receivables of enterprises of agrarian complex and determine possible directions for its improvement.

Results. An in-depth study of the theoretical foundations and current practices of accounting for accounts receivable agro-industrial enterprises has been conducted. The peculiarities of conducting settlements with buyers and customers using bills were studied. The directions of optimization of management of accounts receivable with the introduction of hoarding and accounting of bills were determined. The economic and legal aspects of organizing bills and billing are analyzed. The method of displaying these processes in the accounting of enterprises is determined.

Conclusion. In modern conditions of management, a large number of enterprises and organizations are in a difficult position, having a rather large problem of non-payment. Payment of receivables is a form of asset restructuring, consisting in transferring receivables into more liquid forms. The main types of optimization of receivables are the avalanche and accounting of bills. The accounting and analytical provision of accounts receivable should be organized in such a way as to adequately reflect and characterize all business activities with sufficient precision, which is precisely what determines the further direction of research in the field of accounting and analytical support for the management of accounts receivable at the enterprise.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, вексель, аваль, облік, облік векселів

Ключевые слова: дебиторская задолженность, вексель, аваль, учет, учет векселей

Keywords: accounts receivable, bill of exchange, Aval, accounting, bills

ВСТУП

Сучасна економічна ситуація в Україні вимагає від підприємств агропромислового комплексу щоденного розв'язання безлічі надскладних завдань. Однією з найважливіших проблем, яка потребує негайного вирішення є наявність надмірних обсягів дебіторської заборгованості. На сьогодні більшість вітчизняних підприємств перебувають на межі фінансової кризи. Основна причина виникнення кризових явищ полягає у недостатній якості управління оборотними активами. Для ефективного управління дебіторською заборгованістю на підприємстві необхідно проаналізувати її економічну сутність на базі інформації, яка формується в

системі бухгалтерського обліку. Саме висновки зроблені за результатами такого аналізу, дадуть змогу застосовувати ті чи інші методи фінансового менеджменту для досягнення конкретного результату на підприємстві. Вагомий внесок у дослідження питань регулювання організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та його вдосконалення зробили такі вітчизняні та іноземні вчені: І.О. Бланк, М.Д. Білик, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, Р.О. Костирко, В.М. Костюченко, Г.О. Кравченко, А.А. Мазаракі, Є.В. Мних, Л.В. Нападовська, Ю.І. Осадчий, Г.В. Савицька, А. Апчерч, Дон Р. Хенсен, Д. Нортон, Р. Каплан, Я.В. Соколова.

МЕТА РОБОТИ полягає у дослідженні теоретичних засад та практичних особливостей процесу організації управління та обліку дебіторської заборгованості підприємств аграрного комплексу і визначення можливих напрямів щодо її удосконалення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною і методологічною основою статті виступають дослідження вітчизняних та іноземних фахівців у галузі обліку, нормування та аналізу господарської діяльності підприємств, а також законодавчі акти і нормативні документи Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України з економічних питань. При проведенні дослідження використані методи діалектичного аналізу та синтезу, логічний і історичний підходи, а також, методи логічного узагальнення, порівняння та формалізації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Виникнення дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями і замовниками є нормальною практикою господарської діяльності будь-якого підприємства. Одним з можливих варіантів погашення дебіторської заборгованості є розрахунок за допомогою векселів. Як правило, можливість оплати векселя в розрахунок за поставлену продукцію грошима викликає сумніви. Тому підприємства, приймаючи вексель в оплату за поставлені товари (виконані роботи, надані послуги), вважають за краще отримати додаткові гарантії своєчасної оплати векселів. При цьому, мабуть, краще за все, якщо своєчасний платіж за векселем буде, забезпечений банківським поручительством (гарантією) [6].

Однією з форм гарантування платежу за векселем є авалювання векселів.

Під авалювання (наданням авалю) розуміється прийняття будь-якою особою зобов'язання оплатити вексель повністю або частково у разі неоплати векселя платником у строк або у разі неможливості отримати платіж за векселем у строк.

Порівняно з іншими видами гарантій і поручительств аваль є найбільш привабливим для векселедержателя забезпеченням своєчасної оплати векселя:

1) аваль є безвідкличним зобов'язанням (на відміну від гарантії, яка може бути як відкличною, так і безвідкличною);

2) аваль є нічим не обумовленим зобов'язанням (на відміну від гарантії, виконання якої може залежати від настання яких-небудь обставин);

3) аваль є дійсним навіть у тому випадку, якщо те зобов'язання, яке він забезпечував, виявиться недійсним з будь-якої причини, за винятком дефекту форми (в той час як гарантія або порука втрачають силу у разі визнання недійсним зобов'язання, виконання якого вони забезпечували).

Законодавство України дозволяє авалювати векселі майже всім юридичним особам. Обмеження передбачені тільки для органів державної влади, органів місцевого самоврядування та організацій, що фінансуються з держбюджету. Заборонено також надавати будь-які гарантії та поруки інвестиційним фондам. Таким чином, можливість авалювання векселів інвестиційними фондами може оскаржуватися. Також спірно є можливість видачі авалу юридичними особами,

які не є фінансовими установами [1].

Однак на практиці основними авалістами є комерційні банки.

Після прийняття позитивного рішення щодо авалювання векселів банк повідомляє про своє рішення підприємство і погоджує з ним основні умови договору про авалювання і розмір плати за наданий аваль.

Розмір плати за надання авалу встановлюється на підставі відсоткової ставки (тарифів) банку. Крім того, плата за надання авалу за іногородніми векселями може включати суми комісії, дамно і порто. Дамно – це особлива комісія за інкасування іногородніх документів, яка включає в себе комісійну плату банку своєму кореспонденту і власні витрати банку на організацію і проведення операції з інкасування іногородніх документів. Порто – особливий збір на покриття поштових та інших витрат банку на розсилку і отримання платежів по іногородніми векселями. Також підприємство може сплачувати банку комісію за зобов'язання надати аваль. Така комісія розраховується в процентному відношенні до суми, на яку банк зобов'язався забезпечити платіж за векселем за період дії такого зобов'язання. Зазначена комісія сплачується банку незалежно від того, використовувало чи підприємство право на отримання авалу. У договорі про авалювання векселів може бути також передбачено, що в разі їх оплати банком після настання терміну платежу підприємство сплатить банку відсотки на суму, сплачену банком за векселями.

Договір про авалювання векселів може укладатися на певний термін (генеральна угода про авалювання) або авалювання визначених векселів.

Після підписання договору про авалювання банк проставляє на векселі аваль і передає авальований вексель підприємству.

Відповідно до положень діючого податкового законодавства не обкладаються ПДВ операції з надання банківських поручительств [2].

Звідси випливає, що плата за надання авалу ПДВ не обкладається.

У бухгалтерському обліку операція по здійсненню платежу за наданий аваль відображається такими кореспонденціями:

Дт 685 «Розрахунки з іншими кредиторами»;

Кт 311 «Поточні рахунки в національній валюті»;

Дт 92 «Адміністративні витрати»;

Кт 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» [4, 5].

Підприємство, яке отримало аваль, відображає суму авалу на позабалансовому рахунку 06 «Гарантії та забезпечення отримані». Підприємство, яке надало аваль, – на рахунку 05 «Гарантії та забезпечення надані» [3].

Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» не містить особливих положень, що стосуються віднесення сум, сплачених банку за наданий аваль, на валові витрати. Тому при вирішенні цього питання необхідно керуватися загальними положеннями Закону про прибуток, що регулюють питання віднесення сум на валові витрати [2].

Мета підприємства, який отримав вексель в розрахунок за поставлені товари, виконані роботи або надані послуги – «перетворити» вексель в гроші.

Облік векселя є одним з варіантів, до якого може вдатися підприємство, що бажає отримати гроші за

наявний у нього вексель.

Під урахуванням векселі законодавство розуміє кредитну операцію, яка полягає в придбанні векселя виключно банком до настання терміну платежу за ним у векселедержателя за грошові кошти з дисконтом.

Таким чином, операція обліку векселя полягає в придбанні векселя банком з дотриманням наступних чотирьох основних умов:

1) розрахунок за придбаний вексель повинен проводитися виключно грошима. Використання в якості засобу розрахунку інших активів (наприклад, цінних паперів) не допускається. В іншому випадку операція з придбання векселів не може розглядатися як облік векселя;

2) вексель повинен обов'язково бути придбаний з дисконтом. При цьому під дисконтом розуміється різниця між повною (номінальною) сумою векселя і сумою, що сплачена при придбанні векселя, за умови, що остання сума менше повної (номінальної). У разі придбання векселя за ціною, що дорівнює повною (номінальною) сумою векселя або перевищує її, така операція не може визнаватися урахуванням векселя;

3) вексель повинен бути придбаний до настання терміну платежу по ньому. Операція з придбання векселя, термін платежу за яким настав, не може визнаватися урахуванням векселя;

4) купується саме вексель, а не право вимоги, втілене у векселі. Тому не можуть бути предметом договору обліку іменні векселі, тобто векселі, в яких векселедавець заборонив індосамент векселя. Іменні векселі можуть бути передані тільки з дотриманням форми і з наслідками звичайної цесії (уступки права вимоги). Передаються такі векселі як документи, що підтверджують існування і дійсність права вимоги. При цьому предметом угоди сторін є право вимоги, втілене в векселі, а не сам вексель.

Для підприємства операція обліку векселя становить інтерес з наступних причин:

1) облік векселя дозволяє підприємству отримати гроші до настання терміну платежу за векселем;

2) якщо облік векселя буде відображатися в податковому обліку як операція з отримання фінансового кредиту, то у підприємства з'являється можливість істотно зменшити суму податку на прибуток (що не може мати місця при звичайному продажі векселі).

До різновидів обліку векселів відносяться безоборотний облік і облік з реверсом. Безоборотний облік – облік, при якому векселедержатель відчуває вексель банку, вибуває з числа зобов'язаних за векселем осіб, що здійснюється шляхом вчинення таким векселедержателем у тексті індосаменту безоборотного застереження (проставлення безоборотного індосаменту) або шляхом передачі векселя без здійснення індосаменту, якщо останній індосамент бланковий або на пред'явника. Для підприємства, що відчуває вексель, безоборотний облік найбільш вигідний, оскільки воно повністю звільняється від відповідальності за своєчасну оплату векселя основним боржником. Однак така операція є найбільш не вигідною для банків. Цей вид обліку їм рекомендується використовувати у разі врахування короткострокових векселів при безумовній впевненості в кредитоспроможності платника за векселем або можливості переоформити (продати)

вексель.

При безоборотному врахуванні банк утримує, як правило, підвищений дисконт і може вимагати від підприємства, що відчуває вексель, позавексельне поручительство третьої особи щодо викупу векселя в разі його несплати в термін.

Облік з реверсом – облік, при якому підприємство, що враховує вексель в банку, дає банку позавексельне зобов'язання викупити враховані векселі до настання строку їх оплати або при настанні (ненастанні) певних обставин. Облік з реверсом по своїй суті є операцією репо з умовами, що відкладають або умовами, що скасовують. Для підприємства така форма обліку вигідна в тому випадку, якщо воно планує в подальшому використовувати векселі, які є предметом договору обліку, і не бажає з ними «розлучатися» назавжди. У той же час банки не всякий вексель враховуватимуть з реверсом. Даний різновид обліку їм рекомендується використовувати у разі врахування довгострокових векселів – при ймовірності підвищення процентних ставок на ринку і при сумнівах у кредитоспроможності платника за векселем або у можливості переоформити (продати) вексель.

Найбільш цікавими для банку є векселі, які можна переобліковувати в НБУ.

Остаточне рішення про облік конкретного векселя приймається банком на підставі проведеної юридичної та фінансової експертизи відповідно до внутрішньобанківського порядку і доводиться до відома особи, що пред'явила вексель на експертизу.

Після прийняття банком позитивного рішення про врахування всіх або окремих векселів встановлюється сума дисконту та інших утримань з клієнта і з клієнтом укладається договір про облік.

Сума, що підлягає утриманню на користь банку як дисконт, розраховується на підставі облікової ставки банку і узгоджується з векселедержателем. Сума дисконту і відсотків (у разі векселів, в тексті яких передбачено нарахування відсотків на номінальну суму векселя) утримується наперед і вираховується відповідно до номінальної (повної) суми векселя, виходячи з числа днів, які залишаються до настання терміну платежу за кожним векселем. При цьому день обліку і день платежу приймаються в розрахунок.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах господарювання велика кількість підприємств та організацій перебувають у скрутному становищі, маючи досить велику проблему неплатежів. Оплата дебіторської заборгованості являє собою форму реструктуризації активів, що полягає у переведенні дебіторської заборгованості у більш ліквідні форми. Основними видами оптимізації дебіторської заборгованості є авалування та облік векселів. Облікове та аналітичне забезпечення стану дебіторської заборгованості має бути організоване таким чином, щоб достатньою мірою відбивати й характеризувати всю господарську діяльність з достатньою конкретизацією, саме це зумовлює подальший напрям досліджень у галузі облікового та аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю на підприємстві.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Податковий кодекс України URL: <http://SPS.gov.ua/nk/>.
3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 № 29 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
4. Костюнік О.В., Турова Л.Л., Ковтуненко В.М. Шляхи вдосконалення обліку дебіторської заборгованості. *Агросвіт*. 2016. № 6. С. 29-31.
5. Неживенко А.П. Методика обліку дебіторської заборгованості і основні напрямки її вдосконалення. *Вісник ХНАУ ім. В.В.Докучаєва. Сер.: Економічні науки*. 2013. № 7. С. 165-170.
6. Одношевна О.О. Шляхи вдосконалення процесу управління дебіторською заборгованістю. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 946-949.

References

1. Commercial code of Ukraine. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (in Ukrainian)
2. The Tax Code of Ukraine. URL: <http://SPS.gov.ua/nk/> (in Ukrainian)
3. Instruction on application of the Account of accounts of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations: approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 30.11.99 № 29. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>. (in Ukrainian)
4. Kostyunik O.V., Turova L.L., Kovtunencko V.M. Ways of improving the accounting of accounts receivable. *AgroSvit* 2016. № 6. pp. 29-31. (in Ukrainian)
5. Nezhivenko A.P. The method of accounts receivable and the main directions of its improvement. *Bulletin of Kharkiv National Agricultural University named after V.V. Dokuchaev. Series: Economic Sciences*. 2013. № 7. pp. 165-170. (in Ukrainian)
6. Odnoshevna O.O. Ways to improve the management of accounts receivable. *Global and national problems of the economy*. 2016. № 10. pp. 946-949. (in Ukrainian)

ПУСТОВГАР

Світлана Анатоліївна
pustovgar.s@ukr.net

УДК 339.743

СЕМІКОЗ

Олена Вікторівна

МОДЕЛЮВАННЯ ЗМІНИ ВАЛЮТНОГО
КУРСУ ПІД ВПЛИВОМ
МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВTHE CHANGE OF EXCHANGE COURSE
MODELING UNDER THE
MACROECONOMIC FACTORS INFLUENCEк.е.н., старший викладач,
Харківський торговельно-
економічний інститут
Київського національного
торгівельно-економічного
університетустудент, Харківський
торгівельно-економічний
інститут Київського
національного торговельно-
економічного університету

В результаті проведеного дослідження розроблено методичний підхід до моделювання зміни валютного курсу під впливом макроекономічних чинників. Реалізація методичного підходу передбачає: 1) формування системи показників, що впливають на валютний курс; 2) виділення факторів, що впливають на валютний курс, їх економічну інтерпретацію та розрахунок значень; 3) побудову моделі залежності курсу долара від макроекономічних факторів; 4) розрахунок показників еластичності валютного курсу від факторів макросередовища. Запропонований методичний підхід має теоретичне та практичне значення, оскільки дає змогу визначити домінуючі фактори впливу на валютний курс та їх силу, що може бути використано при формуванні монетарної політики держави.

* * *

В результате проведенного исследования разработан методический подход к моделированию изменения валютного курса под влиянием макроэкономических факторов. Реализация методического подхода предусматривает: 1) формирование системы показателей, влияющих на валютный курс; 2) выделение факторов, влияющих на валютный курс, их экономическую интерпретацию и расчет значений; 3) построение модели зависимости курса доллара от макроэкономических факторов; 4) расчет показателей эластичности валютного курса от факторов макросреды. Предложенный методический подход имеет теоретическое и практическое значение, поскольку позволяет определить доминирующие факторы влияния на валютный курс и их силу, что может быть использовано при формировании монетарной политики государства.

* * *

Formation of the exchange rate is a multifactorial process, due to the close interconnections between the national and world economies, the interdependence of various spheres of the economy and society of the country, various situations and phenomena. Given this, the analysis of structural and contingency factors, determining the nature of their impact on the exchange rate is a prerequisite for the conduct of exchange rate policy and the forecasting of the exchange rate.

As a result of the study, a methodical approach to simulating a change in the exchange rate under the influence of macroeconomic factors was developed. The implementation of the methodical approach involves: 1) the formation of a system of indicators that affect the exchange rate; 2) allocation of factors influencing the exchange rate, their economic interpretation and calculation of values; 3) the construction of a model for the dependence of the dollar against macroeconomic factors; 4) calculation of indicators of the elasticity of the exchange rate from the factors of the macro environment.

The proposed methodological approach has theoretical and practical value, since it enables to determine the dominant factors of influence on the exchange rate and their strength, which can be used in the formation of the monetary policy of the state.

On the basis of the values of macroeconomic factors and the dollar exchange rate for 2000-2017 the model of the exchange rate dependence on these factors was constructed, elasticity indicators were calculated which comprised -2.3% (elasticity of the course on the factor of real economic development) and + 1.9% (a monetary factor). Hence, the most effective tool for stabilizing the exchange rate is the development of the economy. However, due to the severity and duration of its implementation, the current stabilization of the course can be monetary regulation: keeping inflation and adjusting the discount rate.

Ключові слова: валютний курс, моделювання валютного курсу, макроекономічні показники, монетарна політика, еластичність валютного курсу

Ключевые слова: валютный курс, моделирование валютного курса, макроэкономические показатели, монетарная политика, эластичность валютного курса

Keywords: exchange rate, exchange rate modeling, macroeconomic indicators, monetary policy, currency exchange rate elasticity

ВСТУП

Валютний курс є вагомим інструментом державної політики, ефективне регулювання якого має забезпечувати створення сприятливих умов для нарощування виробництва та зростання чистого експорту – визначального фактора економічного розвитку країни. Вагомий внесок у теоретичне дослідження проблематики валютно-курсової політики зробили: О. Береславська [1], В. Табінський [2], Є. Колеснік [2], І. Сіліна [2],

О. Дзюблик [3], Н. Жмурко [4], О. Митко [4], С. Дідур [5], В. Глухова [5], О. Єлісєєва [5] та інші.

Актуальність розробки методичного підходу до моделювання зміни валютного курсу під впливом макроекономічних чинників зумовлена тим, що валютний курс здійснює істотний вплив на всі показники економічного розвитку країни, разом з тим, формуючись під комплексним впливом тих же економічних чинників. Таким чином, вивчення характеру та сили

впливу макроекономічних чинників на валютний курс повинно лягти в основу формування монетарної політики НБУ щодо стабілізації курсу національної валюти.

МЕТА РОБОТИ

Метою дослідження є розробка методичного підходу до моделювання зміни валютного курсу під впливом макроекономічних чинників.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методичною основою дослідження є методи багатовимірної факторної аналізу та нейронних мереж.

Багатовимірний факторний аналіз використовувався для визначення груп макроекономічних чинників, що мають найбільш істотний вплив на валютний курс. Склад факторів визначався на основі факторних навантажень показників з відповідними факторами, виходячи із формули [6]:

$$x_i = a_1 \cdot f_1 + a_2 \cdot f_2 + \dots + a_i \cdot f_i + dv, \quad (1)$$

де x_i – стандартизоване значення показника;

a_i – факторні навантаження;

f_i – значення факторів;

dv – залишки моделі.

Розрахунок факторних навантажень здійснювався виходячи з гіпотези про багатовимірний нормальний розподіл значень показників x_i , відсутність кореляції між факторами f_i , нормальний розподіл залишків dv . В якості критерію оптимальності в факторному аналізі використовується мінімізація відхилень коваріаційної матриці, отриманої після оцінювання факторних навантажень, від коваріаційної матриці вихідних ознак [6].

Для побудови моделі залежності курсу від визначених домінуючих факторів макроекономічного середовища, що впливають на динаміку валютного курсу, використано метод нейронних мереж [7]. Перевагою нейронних мереж є те, що вони дають змогу виявити залежності між показниками, спрогнозувати з високою точністю. Це найбільш точний клас моделей економіко-математичного моделювання. Висока точність пояснюється тим, що в моделі використовуються різні характеристики зв'язку між показниками (поєднання лінійних, степеневих, експоненційних зв'язків між окремими показниками моделі).

РЕЗУЛЬТАТИ

Валютний курс є одним з найголовніших макроекономічних показників. Через курс національної ва-

люти центральний банк впливає на стан платіжного балансу країни, а також використовує його як інструментарій монетарної політики.

З огляду на динаміку валютного курсу за період з 2000 р., курс долара має загальну тенденцію до зростання. Особливо високі темпи росту спостерігалися у 2009, 2014-2015 рр., що зумовлено світовими фінансовими кризами.

Для математичного вираження впливу макроекономічних чинників на валютний курс у програмі Statistica 6.0 побудована факторна модель, змінними якої виступили такі показники: чистий експорт товарів та послуг, скорегований на дефлятор; індекс промислової продукції; індекс реального наявного доходу; індекс реальної заробітної плати; індекс реального ВВП; прямі іноземні інвестиції; митні надходження до Державного бюджету; сальдо Державного бюджету, зовнішній борг, облікова ставка Національного банку України, індекс споживчих цін.

Факторний аналіз проведено на основі річних значень цих показників за 2000-2017 рр. з метою об'єднання сукупності показників, які характеризують процес формування валютного курсу, у фактори – синтетичні величини. Використання факторного аналізу зумовлене тим, що використання великого масиву даних значно ускладнить процес аналізу, а вибіркове використання показників – призведе до втрати інформативності аналізу.

Оптимальну кількість факторів визначено за критерієм Кайзера, відповідно до якого обирається та кількість факторів, для яких власне значення більше 1,0 (рис. 1).

Отже, за критерієм Кайзера виділено 2 фактори, що впливають на валютний курс. Склад цих факторів визначено на основі факторних навантажень – показників кореляції між показником та відповідним фактором. Таблиця факторних навантажень представлена на рис. 2.

В результаті факторного аналізу виділено 2 макроекономічні фактори, що впливають на валютний курс. 1-й фактор включає показник чистого експорту, індекс промислової продукції, індекс реального доходу та реальної ЗП, індекс реального ВВП, прямі іноземні інвестиції, митні надходження, сальдо Державного бюджету, зовнішній борг. Це вартісні показники, що характеризують рівень розвитку економіки. Отже, цей фактор можна ідентифікувати як фактор реального розвитку економіки. Він на 61,18% зумовлює зміну валютного курсу.

2-й фактор включає облікову ставку НБУ та індекс споживчих цін. Це монетарний (ціновий) фактор. Його вплив на валютний курс – 26,59%.

Значен.	Собственные значения (ФА) Выделение: Главные компоненты			
	Соб. зн.	% общей дисперс.	Кумулятивн. собст. знач.	Кумулятивн. %
1	6,730277	61,18434	6,730277	61,18434
2	2,924742	26,58856	9,655019	87,77290

Рис. 1. Власні значення факторів впливу на валютний курс

Перемен.	Фактор нагрузки (без вращ.) (ФА) Выделение: Главные компоненты (Отмечены нагрузки >.700000)	
	Фактор 1	Фактор 2
Чистый экспорт т. та п., скорегований на дефлятор, млрд.грн.	-0.733692	-0.517535
Індекс промислової продукції до аналогічного періоду, %	-0.771334	-0.564317
Індекс реального наявного доходу, %	0.830304	0.382171
Індекс реальної ЗП (відносно аналогічного), %	0.876506	0.193444
Індекс реал.ВВП, %	-0.949998	0.173255
Прямі іноземні інвестиції, млрд. грн.	-0.778997	0.554302
Митні надходження до бюджету, млрд. грн.	0.898797	-0.148295
Сальдо Державного бюджету, млрд. грн.	0.958221	-0.175570
Зовнішній борг, млрд. грн.	0.926763	-0.139386
Облікова ставка НБУ, %	-0.097757	0.943479
Індекс споживчих цін, %	-0.188542	-0.924828

Рис. 2. Факторні навантаження показників впливу на валютний курс

Проведений факторний аналіз дав змогу виділити домінантні фактори макроекономічного середовища, що впливають на динаміку валютного курсу. Про адекватність факторного аналізу свідчить достатність вибірки, % сукупної дисперсії (87,77 %), який більший 80 %, та включення всіх показників до виділених факторів (для всіх показників з 1-м або 2-м фактором факторні навантаження значимі – більше |0,7|).

Наступним етапом реалізації методичного підходу до моделювання валютного курсу є побудова моделі залежності курсу від визначених домінантних факторів макроекономічного середовища, що впливають на динаміку валютного курсу (фактор реального розвитку економіки та монетарний фактор). Для побудови моделі використано метод нейронних мереж. Побудована нейронна модель залежності курсу долара від макроекономічних факторів представлена на рис. 3.

Це модель типу багатошаровий перцептрон, яка складається з незалежних показників (Фактор 1, Фактор 2), вхідного шару нейронів, прихованого та вихідного шару нейронів, які сприймають імпульс від вхідних показників (Фактор 1, Фактор 2) і перетворюють у вихідний – курс долара. Перетворення це від-

бувається за рахунок моделювання залежностей різного характеру.

В результаті проведення експериментів з моделлю визначено, що еластичність курсу долара від 1-го фактора складає -2,3 %, від 2-го +1,9 % (табл. 1). Еластичність показує на скільки зміниться результуючий показник при зміні вхідного на 1 %. Ми отримали, що при збільшенні значення Фактора 1 на 1% курс долара упаде на 2,3%, тобто відбудеться ревальвація валюти в результаті реального розвитку економіки.

При збільшенні Фактора 2 на 1% курс долара виросте на 1,9%. Зростання рівня цін призводить до девальвації національної валюти.

Адекватність нейронної мережі оцінюється за показниками навчальної, тестової та контрольної помилки, які складають 0,0006; 0,0009 та 0,0008 відповідно. Рівень помилок 0,06 %, 0,09 %, 0,08 % не перевищує допустимого 5 %, що свідчить про адекватність моделі.

Запропонований методичний підхід до моделювання зміни валютного курсу під впливом макроекономічних чинників з урахуванням всіх особливостей, описаних вище, представлений на рис. 4.

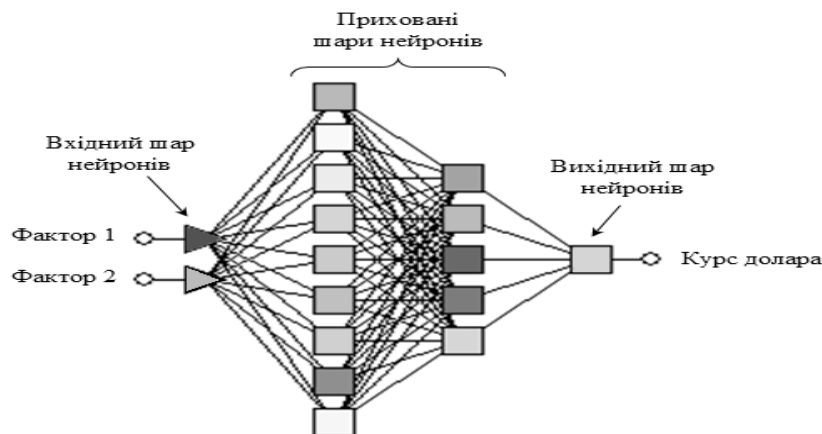

Рис. 3. Нейронна модель залежності курсу долара від макроекономічних факторів

Таблиця 1

Показники еластичності курсу долара від факторів макросередовища	
Фактор	Еластичність курсу долара за фактором, %
Фактор реального розвитку економіки	-2,3
Монетарний фактор	+1,9

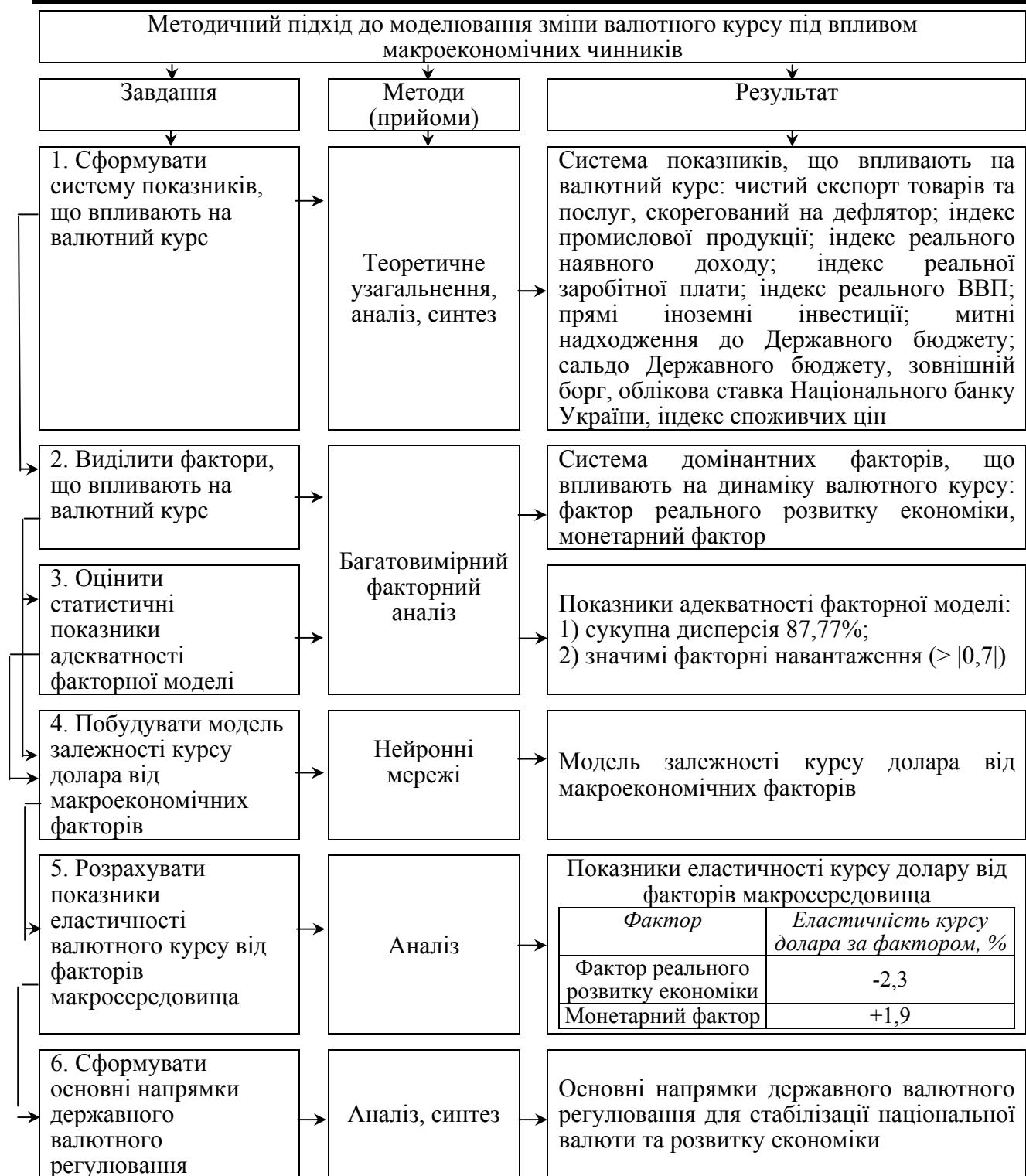

Рис. 4. Методичний підхід до моделювання зміни валютного курсу під впливом макроекономічних чинників

В результаті апробації запропонованого методичного підходу визначено макроекономічні фактори, що впливають на валютний курс: фактор реального розвитку економіки, який на 61,18 % зумовлює динаміку валютного курсу, та монетарний фактор – на 26,59 %.

ВИСНОВКИ

Формування валютного курсу є багатфакторним процесом, зумовленим тісними взаємозв'язками національної та світової економік, взаємозалежністю

різних сфер економіки та суспільства країни, різноманітними ситуаціями і явищами. Враховуючи це, аналіз структурних і кон'юнктурних чинників, визначення характеру їхнього впливу на валютний курс є необхідною умовою під час проведення валютно-курсової політики та прогнозування валютного курсу.

На основі значень макроекономічних чинників та курсу долара за 2000-2017 рр. побудовано модель залежності валютного курсу від зазначених факторів, розраховано показники еластичності, які склали

-2,3 % (еластичність курсу за фактором реального розвитку економіки) та +1,9 % (за монетарним фактором). Отже, найбільш дієвим інструментом стабілізації курсу валюти є розвиток економіки. Проте, з огляду на важкість та тривалість його реалізації, інструментом поточної стабілізації курсу може виступати монетарне регулювання: утримання рівня інфляції та регулювання облікової ставки. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка положень монетарної політики в сфері стабілізації валютного курсу.

Список використаних джерел

1. Береславська О. Курсоутворення гривні в контексті змін у світовій валютній системі. Вісник НБУ. 2014. № 3. С. 10-16.
2. Табінський В., Колесник Є., Сіліна І. Стабілізація валютного курсу як необхідний фактор економічного розвитку в Україні. Young Scientist. 2017. № 12 (52). С. 768-772.
3. Дзюблик О. Валютна політика як фактор макроекономічної стабілізації. Фінанси України. 2016. № 11. С. 33-51.
4. Жмурко Н., Митко О., аналіз тенденцій коливання валютного курсу в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 21. С. 586-590.
5. Дідур С., Глухова В., Єлісєєва О. Аналіз тенденцій коливання валютного курсу в умовах кризи в Україні. Економіка і суспільство. 2016. №5. С. 338-343.
6. Menke W. Factor Analysis. Geophysical Data Analysis. 2018. pp. 207-222.
7. Wang L., Wang Z., Qu H., Liu S. Optimal Forecast Combination Based on Neural Networks for Time Series Forecasting. Applied Soft Computing. 2018. 66. P. 1-17.

References

1. Bereslavskaya O. Hryvnia exchange rates in the context of changes in the world currency. Bulletin of the NBU. 2014. №. 3. pp. 10-16 (in Ukrainian).
2. Tabinsky V., Kolesnik E., Silina I. Stabilization of the exchange rate as a necessary factor of economic development in Ukraine. The Young Scientist. 2017. № 12 (52). pp. 768-772 (in Ukrainian).
3. Dzyublyk O. Currency policy as a factor in macroeconomic stabilization. Finance of Ukraine. 2016. № 11. pp. 33-51 (in Ukrainian).
4. Zhmurko N., Mitko O. An analysis of the tendencies of exchange rate fluctuations in Ukraine. Global and national problems of the economy. 2018. № 21. pp. 586-590 (in Ukrainian).
5. Didur S., Hlukhova V., Yelisseyeva O. Analysis of trends of exchange rate fluctuations in the conditions of the crisis in Ukraine. Economics and Society. 2016. № 5. pp. 338-343 (in Ukrainian).
6. Menke W. Factor Analysis. Geophysical Data Analysis. 2018. pp. 207-222.
7. Wang L., Wang Z., Qu H., Liu S. Optimal Forecast Combination Based on Neural Networks for Time Series Forecasting. Applied Soft Computing. 2018. № 66. pp. 1-17.

СЕРЕБРЯК

Ксенія Ігорівна
belousova_2014@ukr.net

УДК 332.1:338

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОНОМІКИ
РЕГІОНУ

БЕЛОУСОВ

Ярослав Ігорович
Zexa@ukr.netд.е.н., доцент, професор
кафедри, Східноукраїнський
національний університет імені
Володимира ДаляPROBLEMS OF FORMING REGIONAL
INFRASTRUCTURE OF RESOURCE
PROVISION MANAGEMENT OF THE
REGION'S ECONOMYк.е.н., доцент,
Східноукраїнський
національний університет
імені Володимира Даля

У статті проведено дослідження та висвітлення проблем розвитку регіональної інфраструктури та елементів регіональної інфраструктури управління ресурсним забезпеченням економіки регіону. Визначено характеристику кореспондуючих видів ресурсів - інформаційного і фінансового забезпечення функціонування регіональної інфраструктури, які спираються на механізм формування та розподілу, вступаючи у економічні відносини, та визначаючи порядок залучення і ефективного використання фінансових коштів, організаційно управлінських принципів, методів та форм їх впливу на діяльність регіону. Надані обґрунтовані рекомендації з управлінських дій ресурсним забезпеченням щодо оцінювання результатів забезпечення ресурсами розвитку економіки регіону. Таке оцінювання може здійснюватися за кожним елементом та напрямом функціонування регіональної інфраструктури управління ресурсним забезпеченням економіки регіону для чого використовуються методики планового розрахунку стратегічного та економічного зростання.

* * *

The article is devoted to research and presentation of development problems of regional infrastructure and its elements of resource provision management of the region's economy. There are defined characteristics of corresponding types of resources – information and financial support of the regional infrastructure functioning. They are based on the mechanism of formation and distribution, entering into economic relations, and determining the order of attraction and effective use of financial resources, principles of organization and management, methods and forms of their influence on the region's activity.

There are substantiated recommendations on resource provision management concerning evaluation indicators of resource provision results for development of the region's economy. Such evaluation can be carried out for each element and direction of the regional infrastructure functioning of resource provision management of the region's economy. Follow-up methods of strategic and economic growth are used for this purpose.

Efficiency of managing resource provision of the region's economy within the regional infrastructure is internal efficiency of the managed subsystem of resource management of the region's economy, which consists of efficiency of the management object functional constituents. It can be represented through: usage availability and reality of internal functional capabilities of the region's economy; usage completeness and rationality of all kinds of resources with high quality of goods, services and products with minimal expenses; complete achievement of the region's activity objectives in specific indicators of the functional activity areas.

The main criterion in managing resource provision is evaluation indicators of resource provision results for economic development in the region. Such evaluation can be carried out for each element and direction of the regional infrastructure functioning of resource provision management of the region's economy. Follow-up methods of strategic and economic growth are used for this purpose. The results of integrated evaluation of each element's potential serve as an information basis for conducting rating analysis and choosing managerial decisions on resource provision of the region's economy. Characteristic of the activity results is basically a certain sign of these results. It helps to state the presence of this characteristic, i.e., the characteristic is an evaluation category to some extent, and, although indirectly, it is the result of managerial actions.

Ключові слова: формування, інфраструктура, елементи інфраструктури, економіка регіону, управління, забезпечення, ресурси, потоки, проблеми розвитку

Keywords: formation, infrastructure, infrastructure elements, region's economy, management, provision, resources, flows, development problems

ВСТУП

Необхідність досягнення конкурентоспроможності регіонів України в умовах глобалізації та активного розвитку зарубіжних країн, підвищення інвестиційної привабливості, поступового переходу до інноваційної економіки з активною соціальною складовою, центром якої є людина та людський капітал, ставить перед соціально-економічною системою України та її регіонів нові завдання розвитку. Як подолати проблеми, які стоять на заваді формуванню регіональної інфраструктури управління ресурсами, які уповільнюють процеси інтеграції та економічного співробітництва регіонів? Головним завданням у вирішенні проблем

формування регіональної інфраструктури управління ресурсним забезпеченням економіки регіону є обґрунтування напрямів розвитку та чітке визначення стратегічних дій щодо управління ресурсним забезпеченням економіки регіону, формування умов за для досягнення стратегічних цілей на основі обслуговуючих потоків окремих видів ресурсів.

Аналіз останніх досліджень

З метою вирішення поставлених завдань необхідне проведення дослідження, об'єктом якого, є регіональна інфраструктура управління ресурсним забезпеченням економіки регіону.

Інформаційною базою для дослідження та досяг-

нення поставленої мети слугували наукові роботи і дослідницькі матеріали вітчизняних і закордонних вчених. Проблеми розвитку регіонів та управління ресурсним забезпеченням економіки регіонального розвитку, шляхи підвищення інвестиційної діяльності в регіонах України, стратегічне управління інвестиціями, інноваційний розвиток регіонів в умовах політичних змін, методи оцінки конкурентоспроможності регіонів, та багато інших напрямів досліджували такі сучасні вчені, як В.М. Гесць, Я.А. Жаліло, М.Г. Чумаченко, І.В. Заблудська, Є.М. Ахромкін, А.П. Гречан, В.В. Толканов, З.С. Варналії, О.Ю. Кудріна, О.А. Карлова, М.О. Кизим, О.І. Амоша, О. А. Бурбело, О.В. Коломицева, І.Р. Бузько, Ю.В. Орловська, Д. Стеченко, Л.А. Костирко, А.А. Сишук, Д.М. Стеченко, П.Т. Бубенко, Т.В. Терещенко, Б.М. Короп та ін.

Але недостатньо вірогідне уявлення про елементи регіональної інфраструктури управління ресурсним забезпеченням економіки та їх вплив на формування потреб територій, існування проблем, які перешкоджають формуванню регіональної інфраструктури управління ресурсами, уповільнюють процеси інтеграції, які формуються на підставі системно-цільового підходу, що забезпечує ефективне управління ресурсним забезпеченням економіки та економічним співробітництвом регіонів, не дає можливості обґрунтувати та достовірно визначити шляхи покращення управлінської дій щодо управління ресурсним забезпеченням економіки регіону.

Авторами використано системний підхід до вивчення розбалансованості регіональних механізмів використання ресурсного потенціалу територій, застосовано методи спостереження, аналізу, порівняння та оцінювання, отримання вірогідної інформації та застосовано спеціальні методи дослідження

МЕТОЮ РОБОТИ є дослідження та висвітлення проблем формування та розвитку регіональної інфраструктури управління ресурсним забезпеченням економіки регіону, впливу на неї елементів, які її формують і одночасно трансформуються в процесі розвитку та змін, надаючи інфраструктурі нових якостей і можливостей, впливаючи на стан економіки регіону в цілому.

РЕЗУЛЬТАТИ

Під інфраструктурою слід розуміти сукупність елементів продуктивних сил у вигляді галузей, виробництв і видів діяльності, які надають цілісну характеристику, як усьому народному господарству, так і його окремим сферам і комплексам, функціональне призначення яких полягає, по-перше, у створенні загальних умов, що забезпечують ефективне функціонування основного виробництва, і, по-друге, у забезпеченні відтворення робочої сили [1, С. 71].

Управління ресурсним забезпеченням економіки регіону в межах регіональної інфраструктури є складною системною категорією: самостійною, цілісною економічною системою, умовою існування якої, є генерування цільового фінансово-економічного результату діяльності підприємств, організацій, установ у регіоні в цілому, за допомогою забезпечення інтеграції та координації конкретних системоутворюючих елементів. Це система і процес взаємовідносин, а також

сукупність принципів, правил та процедур взаємодії у внутрішньому та в зовнішньому середовищі, які сформовані на досягнення балансу їх інтересів та забезпечення ефективної діяльності всіх учасників, для покращення їхнього іміджу, підвищення репутації, статусу, бренду та реалізацію стратегічних довгострокових планів, цілей і оперативних завдань.

Отже, метою управління ресурсним забезпеченням економіки регіону є взаємовигідне співіснування підприємств, організацій, установ з різними суб'єктами зовнішнього середовища на користь всіх задіяних в процесі сторін.

Функціонування та розвиток будь-якої території забезпечується ресурсами, які включають природні, інформаційні, людські, матеріально-технічні, фінансові, нематеріальні. При цьому, як визначається у сучасній науковій літературі може бути декілька варіантів режиму дій об'єктів територіального управління: перерозподіл ресурсів, мобілізація ресурсів, еквівалентний обмін ресурсами територій. Як відомо, територія стратегічного управління використовує науковий інструментарій детермінації конкурентоспроможності об'єкта (території, підприємства, організації, установи тощо), тобто шляхом позиціонування зовнішнього середовища.

Регіональна інфраструктура управління ефективним ресурсним забезпеченням – це сукупність галузей та видів діяльності, підприємств, установ та організацій, які входять до них і забезпечують умови управління ресурсним забезпеченням економіки конкретного регіону за для досягнення ним стійкого та збалансованого розвитку в довгостроковому періоді. Загальним призначенням їх діяльності є формування умов за для досягнення стратегічних цілей регіональної економіки на основі обслуговуючих потоків окремих видів ресурсів, які роками забезпечували відносини між регіонами, які набувають змін та набутими новими якостями, певним чином впливають на управлінські рішення в питанні забезпечення економіки територій, інтеграційних процесів, міжнародних зв'язків.

Зв'язок між елементами інфраструктури забезпечується видами потоків.

Так, матеріальним відображенням фінансових відносин є грошові потоки. Організація цих потоків, порядок їх здійснення відбувається за певними правилами, напрямками, яке диктує фінансове середовище.

Переважаючим видом потоків для даних елементів інфраструктури є інформаційні потоки, які утворюються за узгодженням принципів формування інформаційної бази через інформаційні технології. Інформаційні технології впливають на стабільний соціально-економічний розвиток регіонів, сприяючи підвищенню продуктивності праці, формуванню моделі споживчої поведінки суспільства, орієнтованої на нові товари, послуги, виявленню джерел та рушійних сил розвитку, створенню нових робочих місць в різних галузях [2, С. 98].

Потоки забезпечують обмін даними між окремими елементами інфраструктури управління ресурсним забезпеченням регіональної економіки на основі установки зв'язку та телекомунікацій з одного боку, та контролю використання комунікацій і коригування умов управління ресурсним забезпеченням економіки

регіону з іншого.

Сукупність внутрішніх та зовнішніх потоків інформації складає основу інформаційного забезпечення. При цьому, важливим є вимоги до складу, якості, достовірності та вірогідності інформації, а головне, її сучасності.

Система інформаційного забезпечення, як елемент інформаційної інфраструктури регіону, повинна мати функціонально-цільову спрямованість та відповідати вимогам часу. Тому в основу такої системи, на наш погляд доцільно закладати сукупність важливих і стратегічних завдань, згрупованих за ознакою цілі, які плануються реалізувати в процесі управління ресурсним забезпеченням економіки регіону.

Але, у зв'язку з особливостями функціонування фінансових інститутів з елементами інфраструктури також безпосередньо зв'язані фінансові потоки, які забезпечують переміщення готівкових та без готівкових грошових коштів між суб'єктами – власниками ресурсів, а також іншими елементами системи стратегічного управління ефективним ресурсним забезпеченням регіону, наприклад, через банківські установи.

Отже, кореспондуючи види ресурсів – інформаційні та фінансові, для забезпечення функціонування регіональної інфраструктури, розвиток якої спирається на механізм формування та розподілу ресурсів, означаючи економічні відносини, впливають й на порядок залучення та ефективного використання ресурсів. Фінансове забезпечення регіональної інфраструктури управління ресурсним забезпеченням регіону являє собою взаємозв'язок складових підсистем та ключових елементів – форм фінансування, фінансових принципів, методів та важелів впливу. З огляду на це важливим є визначення джерел фінансового забезпечення.

Значними у вирішенні виробничих потреб підприємств, організацій та установ виступають матеріально-сировинні потоки, які забезпечують сировиною, напівфабрикатами, комплектуючими та іншими виробничими потребами підприємства, організації або установи, тобто власників і користувачів ресурсів в регіоні, за допомогою підприємств дорожнього та транспортного господарства, агропромислового комплексу, логістики, постачання енергоресурсів.

Тримірна класифікація потоків, на основі взаємодоповнюючого характеру їх реалізації, у процесі збору інформації між усіма елементами інфраструктури, їх узагальнення, формування пропозицій з ефективного управління регіональними ресурсами дає можливість реалізації стійкого та збалансованого соціально-економічного розвитку територій.

В цілому, інформаційна інфраструктура управління ресурсним забезпеченням, яка є складовою інфраструктури управління ресурсним забезпеченням, набуває постійних змін та зумовлюється багатьма чинниками: мікро-, макроекономічними, політичними, соціальними, культурними та іншими. Можна виділити дві групи чинників впливу на неї: концептуальні та інвестиційні чинники.

Концептуальні чинники висвітлюють характер потреб інформаційного суспільства та інформаційної економіки регіону, що формується та змінюється; особливості ресурсного забезпечення економіки регіону та управління ними, що виявляються в нерівномір-

ному бюджетному фінансуванні, комерціалізації діяльності у сфері інформаційної інфраструктури, браку кваліфікаційних трудових ресурсів.

Інвестиційні чинники впливають на середньорічні темпи зростання виробництва, поступовий перехід регіону до послуг доступу, що розширюється; на зміну моделі взаємодії органів управління економікою регіонів з елементами інформаційної інфраструктури; видів промислової діяльності, орієнтованих, переважно на задоволення потреб внутрішнього ринку, конкуренцію на ринку послуг, доступу до інформаційної інфраструктури, стимулююче підвищення якості та збільшення спектру послуг, що надаються в регіоні.

Вплив інформаційних технологій на розвиток регіону, як правило є опосередкованим через покращення управління бізнес-процесами, підвищення компетентності працюючих, збільшення інвестиційних потоків, впровадження сучасних інноваційних технологій, виявлення додаткових резервних ресурсів, підвищення економічного і науково-технічного потенціалу, розвиток експортного потенціалу та прикордонної співпраці і багато іншого [3, С. 112].

Основними перешкодами, і проблемами, які стримують розвиток інформаційної інфраструктури в Україні визначено: недосконалу загальнодержавну політику, політичну та економічну нестабільність, недосконалість законодавства, низьку інвестиційну активність, відсутність державної єдиної технічної та інвестиційної політики, уповільненість та недостатню координованість впровадження електронного урядування; відсутність мотивації та координації дій операторів телекомунікацій; наявність значного «цифрового розриву» у використанні інформаційно-комунікаційних технологій; загострення проблем та ризиків, пов'язаних інформаційною безпекою [4, С. 10-11].

До цього переліку необхідно додати ще такі фактори, як низький рівень впровадження інноваційних технологій, відсутність таких політичних рішень, які, насамперед, мають стимулювати цільове й ефективне використання інвестиційних ресурсів з урахуванням інфляції та ґрунтуватися на суворо збалансованих бюджетних і позабюджетних асигнуваннях. Першочерговими завданнями в подоланні цих перешкод є забезпечення вигідних умов для приватних інвесторів, як у сфері створення інвестиційних можливостей, так і стимулюванні інвестиційних намірів, які б відповідали певним вимогам і насамперед, були раціональними, перспективними та інноваційними.

Визначення зв'язку інформаційної інфраструктури країни, регіонів, об'єднаних територіальних громад та суб'єктів господарювання і зв'язку інформаційної інфраструктури співробітництва регіонів, країн та об'єднаних територіальних громад наведено на рис. 1 [5, с. 317].

Важливою умовою подолання розбалансованості регіональних механізмів використання ресурсного потенціалу територій, деформації відтворювальних пропорцій у сфері матеріального виробництва, практично повної відсутності ефективного механізму розподілу трудових, інвестиційних, фінансових ресурсів, поглиблення міжрегіональної диференціації в рівнях соціально-економічного розвитку територій, виступає необхідність управління відтворювальною динамікою

регіональної економіки на основі стійкого та збалансованого ресурсного забезпечення, декомпенсація цілей за напрямками функціонування. Останнє можливе завдяки своєчасному, достовірному і комплексному механізму отримання повної інформації о потребах в ре-

сурсах, джерелах їх надходження та обміну на основі діючої інфраструктури управління ефективним ресурсним забезпеченням, як в середовищі регіону, так і за його межами.

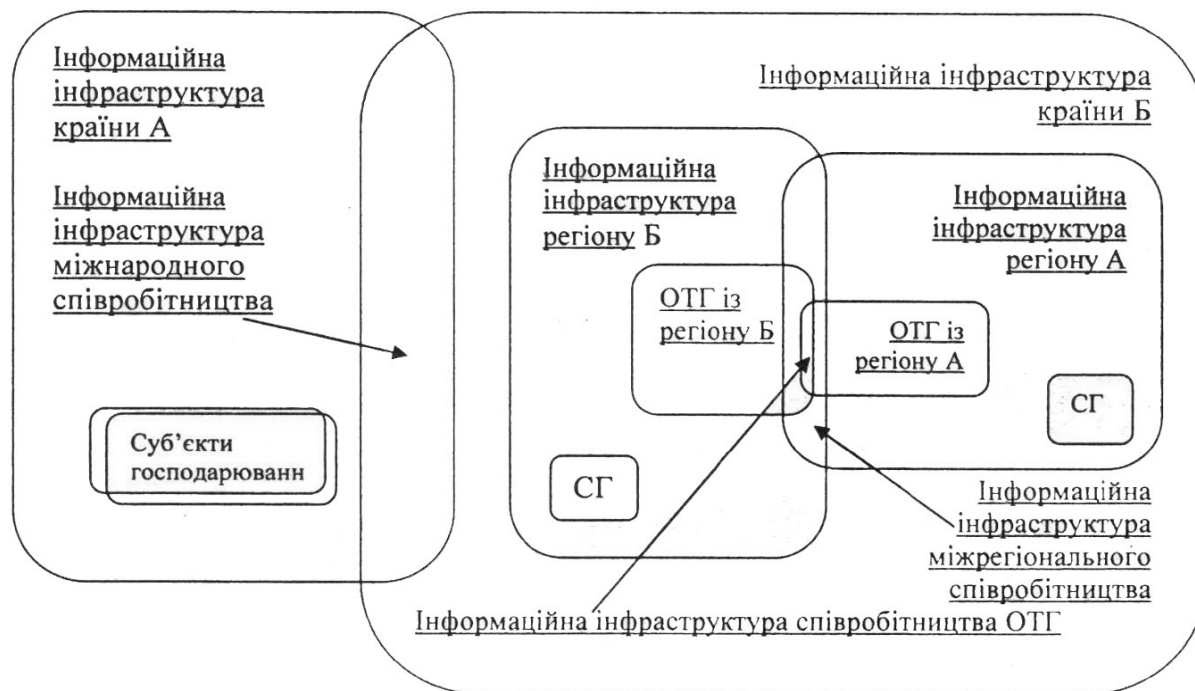

Рис. 1. Зв'язок інформаційної інфраструктури співробітництва країн, регіонів та об'єднаних територіальних громад

Ефективність управління ресурсним забезпеченням економіки регіону в межах регіональної інфраструктури це внутрішня ефективність керованої підсистеми управління, яка складається з ефективності функціональних складових елементів об'єкта управління, і може бути представлена через наявність та реальність використання внутрішніх функціональних можливостей економіки регіону; повноту та раціональність використання всіх видів ресурсів при високій якості товарів, послуг і продукції з мінімальними витратами; повноту досягнення цілей діяльності регіону.

Без ефективних управлінських дій щодо ресурсного забезпечення економіки регіону, його розвиток може призвести до неочікуваних та негативних результатів і показників, які не передбачалися в стратегічному плані розвитку. Такі управлінські дії стають нагальною потребою у визначенні умов розвитку інфраструктури управління ресурсним забезпеченням економіки регіонів.

Головним критерієм в управлінні ресурсним забезпеченням є показники оцінки результатів забезпечення ресурсами розвитку економіки регіону. Оцінювання може здійснюватися за кожним елементом та напрямом функціонування регіональної інфраструктури управління ресурсним забезпеченням економіки регіону для чого використовуються методики планового розрахунку стратегічного та економічного зростання.

Результати комплексного оцінювання потенціалу кожного з елементів слугують інформаційним базисом для проведення рейтингового аналізу та вибору управлінських рішень щодо ресурсного забезпечення економіки регіону.

Характеристика результатів діяльності є, по сутності, певною ознакою цих результатів. За її допомогою констатується наявність цієї ознаки тобто, деякою мірою характеристика є оцінною категорією та хоча і опосередковано, результатом управлінських дій.

Ефективність і активність регіональної інфраструктури управління ресурсним забезпеченням економіки регіону визначає розвиток виробництва з високими наукоємними технологіями, застосуванням нових інноваційних знань, професійного досвіду працівників і вміння людей оцінювати сучасний стан і прогнозувати тенденції розвитку ситуації у сфері економіки в цілях постійного оновлення технологій, можливості трансформації окремих складових. Отже, інтеграційні процеси повинні формуватися на підставі системно-цільового підходу, що забезпечує ефективне управління ресурсним забезпеченням економіки.

ВИСНОВКИ

У процесі прогнозування темпів економічного розвитку регіону та при плануванні управлінських дій стосовно ресурсного забезпечення економіки регіону, найбільша увага повинна приділятися визначенню потенціалу елементів регіональної інфраструктури, досягненню економічно обґрунтованих витрат підприємств, установ та організацій, розумінню тенденцій розвитку регіону, узгодженню принципів формування управлінських дій та заходів, їх якісному складу, умовам реалізації тощо.

Слід зауважити, що економіка регіонів не може існувати самостійно від всього інфраструктурного комплексу відповідної території та її системи госпо-

дарювання. Це обумовлює вплив стану та результатів функціонування інших видів інфраструктури (виробничої, транспортної, соціальної тощо) на розвиток регіональної інфраструктури управління ресурсним забезпеченням через їхнє взаємодоповнення. Виходячи з цих положень доцільно оцінювати стан інфраструктури регіонів за інтегральним показником, який комплексно враховував би всі напрями розвитку регіону.

Список використаних джерел

1. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: підручник. К.: КНЕУ, 2001. 382 с.
2. Шапкин Г.П. Ценность информации. Вопросы теории и приложений. М.: Филоматис, 2004. 128 с.
3. Інноваційний розвиток промисловості України / О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін. К.: КНТ, 2011. 648 с.
4. Серебряк К.І. Розвиток інформаційної інфраструктури економічного співробітництва регіонів: автореферат дисертації д-ра економічних наук: 08.00.05. Східноукраїнський нац. ун-т ім. В. Даля. Сєверодонецьк, 2018. 35 с.
5. Серебряк К.І. Інформаційна інфраструктура економічного співробітництва регіонів України: питання теорії та практики розвитку: монографія. Київ: СПД Чалчинська Н.В., 2017. 407 с.

References

1. Khorunzhy M.Y. Organization of agro-industrial complex: textbook. Kyiv: KNEU, 2001. 382 p. (in Ukrainian).
2. Shapkin H.P. Value of Information. Questions of Theory and Applications. Moscow: Filomatis, 2004. 128 p. (in Russian).
3. Innovative development of Ukrainian industry / O.I. Volkov, M.P. Denysenko, A.P. Hrechak et.al. K.: CST, 2011. 648 p. (in Ukrainian).
4. Sieriebriak K.I. Information Infrastructure of Economic Cooperation of Regions: the dissertation author's abstract of the doctor of economic sciences: spec. 08.00.05: SNU im. V. Dalja. Severodonetsk 2018. 35 p. (in Ukrainian).
5. Sieriebriak K.I. Information Infrastructure of Economic Cooperation of Regions of Ukraine: Issues of Development Theory and Practice: monograph. Kyiv: SPD Chalchynska N.V., 2017. 407 p. (in Ukrainian).

КОЛУПАЄВА

Ірина Володимирівна

УДК 331.556.4

САНІН

Сергій Сергійович

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА
МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІANALYSIS OF INFLUENCE FACTORS ON
MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE

д.е.н., професор, завідувач
кафедри, Харківський
торгівельно-економічний
інститут Київського
національного торговельно-
економічного університету

студент, Харківський
торгівельно-економічний
інститут Київського
національного торговельно-
економічного університету

У статті на основі аналізу літературних джерел узагальнено чинники впливу на міграційні процеси. Шляхом експертного оцінювання визначено, що найбільший вплив у порівнянні з іншими групами чинників мають економічні (27,55 %) та політико-правові (23,4 %), що підтверджує вагоме значення економічної та політичної стабільності, рівня безпеки як головних базових елементів якості життя. З використанням кореляційно-регресійного аналізу досліджено вплив економічних факторів на міграційні процеси в Україні, як найбільш впливової групи чинників.

* * *

В статье на основе анализа литературных источников обобщены факторы влияния на миграционные процессы. Путем экспертной оценки установлено, что наибольшее влияние по сравнению с другими группами факторов имеют экономические (27,55 %) и политико-правовые (23,4 %), что подтверждает большое значение экономической и политической стабильности, уровня безопасности как главных базовых элементов качества жизни. С использованием корреляционно-регрессионного анализа исследовано влияние экономических факторов на миграционные процессы в Украине, как наиболее влиятельной группы факторов.

* * *

In the current migration conditions of ineffective state migration policy migration processes have a devastating impact on the economic and scientific situation in the country. Migration processes are required to implement necessary measures to stop the outflow of the workable population and to identify the main groups of factors that have the greatest impact on the thoughts of migrants.

Despite of the large number of works devoted to the study of the problem of migration, it remains relevant, as evidenced by the data of the Center for Economic Strategy: as of 2018 in Ukraine, there are about 4 million migrant workers, representing 16% of the total working population. Taking into account the urgency of the research problem, the diagnosis of factors, which are influenced migration in Ukraine as the basis for the development of the migration policy of the state.

In the article, based on the analysis of literary sources, factors of influence on migration processes are generalized. According to the expert evaluation, it is determined that the greatest impact in comparison with other groups of factors has economic (27.55%), political and legal (23.4%), which confirm the importance of economic and political stability, security as the main basic elements of quality of life. Using the correlation-regression analysis, the influence of economic factors on the migration processes in Ukraine, as the most influential group of factors, is investigated.

It is determined that, first of all, migration is provoked by poverty of the population - an increase in the share of population with average per capita gross revenues per month, lower than the statutory minimum subsistence level; reduction of real wages; rising unemployment. The smallest influence of the considered indicators is the growth rate of the average size of the assigned monthly pension to pensioners who are registered with the Pension Fund authorities, which is due to a lower proportion of pensioners in the structure of the population going abroad.

Ключові слова: міграція, міграційна політика, якість життя, економічні чинники, політико-правові чинники

Ключевые слова: миграция, миграционная политика, качество жизни, экономические факторы, политико-правовые факторы

Keywords: migration, migration policy, quality of life, economic factors, political and legal factors

ВСТУП

Міграційні процеси в сучасних умовах неефективної державної міграційної політики здійснюють буйливий вплив на економічну та наукову ситуацію в державі і потребують введення необхідних заходів стосовно припинення відтоку працездатного населення і визначення основних груп факторів, які мають найбільший вплив на думки мігрантів.

Серед українських вчених питанню міграції населення присвячені роботи таких науковців, як С. Западнюк [1], О. Малиновська [2], І. Білецька [3], О. Прокопів [3], І. Ольшевська [4], Ю. Гуменюк [5], А. Чепеленко [6], Д. Чепеленко [6] та інші. Не зважаючи на

значну кількість праць, присвячених вивченню проблеми міграції, вона залишається актуальною, про що свідчать дані Центру економічної стратегії: станом на 2018 р. в Україні нараховується близько 4 мільйонів трудових мігрантів, що становить 16% від всього працездатного населення [7]. З огляду на актуальність проблеми дослідження, важливе значення у формуванні міграційної політики відіграє діагностика факторів, що впливають на міграцію в Україні, як основи для розробки міграційної політики держави.

МЕТА РОБОТИ

Мета роботи полягає у визначенні основних факторів впливу на міграційні процеси, їх класифікацію

та розподіл за рівнем впливу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу дослідження становлять методи експертного оцінювання та кореляційно-регресійного аналізу.

Експертний метод використовувався для ранжування чинників впливу на міграційні процеси залежно від сили впливу. Обробка результатів здійснювалася на основі метода безпосереднього оцінювання (бального методу), який є упорядкуванням показників, що досліджуються, залежно від важливості шляхом наведення балів кожному з них. При цьому найбільш важливий об'єкт отримує найбільшу кількість балів за прийнятою шкалою.

Для оцінювання узгодженості думок експертів розраховано коефіцієнт конкордації Кендала [8]:

$$W = 12 \cdot \frac{S}{[m^2(n^3 - n) - m \cdot t_e]}, \quad (1)$$

де m – число експертів у групі,

n – число факторів,

S – сума квадратів різниць рангів (відхилен від середнього);

t_e – сума однакових значень рангів.

Коефіцієнт конкордації може змінюватися в діапазоні $1 > W > 0$. При $W = 0$ узгодженість думок експертів відсутня, а при $W = 1$ – узгодженість абсолютна. Узгодженість достатня при $W \geq 0,5$ [8].

Інструментом для статистичної оцінки впливу чинників на міграційні процеси в Україні обрано кореляційно-регресійний аналіз, використання якого зумовлене високою точністю моделювання, можливістю аналітичного представлення результатів та наявністю показників оцінювання адекватності моделей.

В загальному вигляді лінійна багатofакторна регресійна модель має вигляд [9]:

$$y = b_0 + b_1 x_1 + b_2 x_2 + \dots + b_n x_n, \quad (2)$$

де y – залежна змінна; x_i – незалежні змінні; b_0 – вільний член; b_i – коефіцієнти при незалежних змінних; $i = 1, 2, \dots, N$.

Оцінка параметрів регресійної моделі (b_0 , b_i) здійснюється методом найменших квадратів, при якому підбираються такі значення параметрів моделі, при яких мінімізується сума квадратів відхилення фактичних значень залежної змінної від прогнозних [9]:

$$\sum_{i=1}^N (y_i - \bar{y}_i) \rightarrow \min, \quad (3)$$

де y_i – фактичне значення залежної змінної в i -й

період; $\bar{y}_i$ – прогнозне значення залежної змінної в i -й період; $i = 1, 2, \dots, N$.

РЕЗУЛЬТАТИ

Міграція залишається одним із вагоміших чинників у світовій геополітиці, який держава повинна повністю контролювати. Так, при повному контролі, міграційних рух може призвести до стрімкого еко-

номічного росту, пов'язаного із залученням іноземних спеціалістів і робочої сили, в той же час, при відсутності контролю це може призвести до негативних наслідків, одними з яких є демпінг і численні економічні та кримінальні правопорушення.

Україна відноситься до країн із неефективною міграційною політикою, про що свідчать статистичні дані. Починаючи із років незалежності Україна щорічно втрачає населення, одним із основних факторів цього є міграційні процеси. У період з 1995 по 2008 рр., чисельність населення щорічно скорочувалося на 400 тис. осіб. З 2009 р. цей процес поступово гальмується і щорічне скорочення чисельності складає 200 тис. осіб. Загальна кількість трудових мігрантів, які одночасно перебувають за кордоном складає 2,6 млн. осіб [7, 10].

На міграційні процеси впливає велика кількість різноманітних чинників. Загальний висновок про склад кожного чинника базується на аналізі літературних джерел. Найбільш загальні з них зображено на рис. 1 [1, 4, 6].

Проведене опитування 30 експертів дозволило розташувати ці чинники за рівнем впливу на міграцію. На основі отриманих результатів можна стверджувати, що найбільший вплив у порівнянні з іншими групами чинників мають економічні (27,55 %) та політико-правові (23,4 %), що підтверджує вагоме значення економічної та політичної стабільності, рівня безпеки як головних базових елементів якості життя; менший вплив (21,51 %) отримали соціально-культурні чинники, а далі йдуть природні і екологічні (18,87 %) та глобалізаційні і інтеграційні (8,68 %), що свідчить про превалювання впливу рівня інфраструктури, умов для самореалізації людини над поточними інтеграційними процесами та глобалізацією. Отже, основними факторами, які впливають на міграцію українців за кордон залишається умови оплати праці, самореалізації, висока якість життя за кордоном. Про достовірність результатів експертного оцінювання свідчить виконання умови мінімальної кількості експертів (30 осіб), їх компетентність та значення коефіцієнту конкордації 0,69, розрахованого за формулою (1).

В результаті теоретичного узагальнення та експертного оцінювання визначено, що найбільш впливовою на міграційні процеси в Україні групою чинників є економічні. Дослідження впливу економічних факторів на міграційні процеси в Україні здійснено з використанням кореляційно-регресійного аналізу.

За результуючі змінні взято показник кількості перетинів державного кордону громадянами України у напрямі виїзду в Польщу та Росію, які займають в середньому за 2003-2017 рр. 56 % від загальної кількості перетинів кордону, в інші країни та загальної кількості перетинів кордону у напрямі виїзду.

Показниками, що впливають на міграційні процеси обрано такі соціально-економічні показники, як рівень безробіття (X1), рівень реальної заробітної плати (X2), розмір пенсійних виплат (X3), частка населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (X4).

Рис. 1. Чинники впливу на міграційні процеси

Основними причинами міграції робочої сили є відсутність робочих місць, що виражається показником рівня безробіття. Державна служба статистики наводить дані про безробіття населення у віці 15-70 років та у працездатному віці. В Україні пенсіонери є соціально активним та мобільним прошарком суспільства, оскільки виступають суб'єктами трудових відносин та міграційних процесів. З огляду на це, взято показник безробіття населення у віці 15-70 років, щоб максимально точно визначити причини міграції населення всіх вікових категорій.

Вартісними показниками, що впливають на міграцію, є рівень реальної заробітної плати – для працюючого населення, та рівень пенсійних виплат – для пенсіонерів, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду.

Ще одним важливим показником, який впливає на міграцію, є частка населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму.

Зазначені показники характеризуються різними величинами: вартісними (розмір пенсійних виплат), натуральними (кількість мігрантів), індексними (рівень реальної заробітної плати), структурними (рівень безробіття), тому з метою забезпечення адекватності результатів моделювання для всіх показників розраховані темпи росту, які виступили змінними моделей.

Реалізація методу кореляційно-регресійного аналізу за формулами 2-3 здійснена в програмі Statistica 10.0, результати чого представлені на рис. 2-5.

Усі побудовані моделі математично засвідчили істотний вплив соціально-економічних факторів на інтенсивність міграції населення, що виражається:

1) у показниках адекватності самих моделей: коефіцієнта множинної кореляції $R \rightarrow 1$, коефіцієнта детермінації $R^2 > 0,7$, критерія Фішера F , розрахункові значення якого перевищують табличне 3,63 при рівні помилки 0,05 та кількості ступенів свободи 4, 9;

2) в показниках статистичної значимості незалежних змінних:

значеннях критерію Стюдента – $t_{\text{розрах}} > t_{\text{табл}} (2,2622)$; значеннях p -помилки ($p < 0,05$).

Усі моделі показали, що, в першу чергу, міграцію провокує бідність населення – збільшення частки населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (значення критерію Стюдента для показника X_4 є найбільшим серед інших для всіх моделей); зниження реальної заробітної плати (X_2); ріст рівня безробіття (X_1). Найменший вплив із розглянутих показників має темп росту середнього розміру призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду (X_3), що зумовлено нижчою часткою пенсіонерів у структурі населення, що виїжджає за кордон.

В розрізі країн, куди від'їжджають українці, найнижчий коефіцієнт детермінації моделі – для Росії – 0,6397. Це означає, що окрім показників, включених в модель, на інтенсивність міграції на 36,03 % впливають інші фактори – зокрема політичні.

ВИСНОВКИ

Отже, на міграційні процеси в Україні найбільше впливають економічні та соціально-політичні чинники. Низький рівень заробітної плати, економічна та політична нестабільність, озброєні конфлікти – все це стимулює еміграцію. У 2017 р. уряд України ухвалив нову стратегію державної міграційної політики, але внаслідок того, що сальдо міграції й досі становить від'ємне значення, міграційна політика є або неефективною, або ще не набрала оборотів. Набір інструментів міграційного регулювання має повноцінно використовуватись державою як для зменшення кількості мігрантів з країни, так й для активного залучення іноземців в країну. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є удосконалення положень міграційної політики України з урахуванням визначених домінантних чинників впливу на міграційні процеси.

Regression Summary for Dependent Variable: Y1 (Spreadsheet1)						
R= .903248 R ² = .815857 Adjusted R ² = .783491						
F(4,9)=4,7770 p<.09359 Std. Error of estimate: .18572						
N=14	b*	Std. Err. of b*	b	Std. Err. of b	t(9)	p-value
Intercept			1,736428	1,005071	1,727667	0,118117
X1	0,232533	0,282592	0,371046	0,450924	2,722859	0,034850
X2	-0,172520	0,288030	-0,321157	0,536187	-2,898964	0,023967
X3	-0,245776	0,271552	-0,264357	0,292082	-2,605079	0,037010
X4	0,575518	0,250785	0,493107	0,214874	2,994868	0,017396

Рис. 2. Модель залежності темпів росту кількості перетинів державного кордону громадянами України у напрямі виїзду в Польщу від соціально-економічних показників

Regression Summary for Dependent Variable: Y3 (Spreadsheet1)						
R= .88398611 R ² = .781431 Adjusted R ² = .74816856						
F(4,9)=3,9645 p<.38796 Std. Error of estimate: .08599						
N=14	b*	Std. Err. of b*	b	Std. Err. of b	t(9)	p-value
Intercept			0,952187	0,465363	2,04611	0,071059
X1	0,040811	0,342889	0,024850	0,208785	2,44902	0,033873
X2	-0,534885	0,349487	-0,379963	0,248263	-2,49049	0,030253
X3	-0,582685	0,329493	-0,239159	0,135238	-2,35843	0,040781
X4	0,161515	0,304294	0,052808	0,099490	2,63079	0,028414

Рис. 4. Модель залежності темпів росту кількості перетинів державного кордону громадянами України у напрямі виїзду в інші країни від соціально-економічних показників

Список використаних джерел

1. Западнюк С.О. Міграції населення України як виклик соціально-економічній стабільності держави. Інститут регіональних досліджень. 2013. № 3. С. 185-193.
2. Малиновська О.А. Трудова міграція за кордон. Підмога чи шкода для економіки України? Незалежний аудитор. 2016. № 1-2 (48-49). С. 136-141.
3. Пробойів О.А., Білецька І.М. Україна в контексті глобальних міграційних процесів. Економіка та суспільство. 2017. № 10. С. 76-80.
4. Ольшевська І.П. Чинники трансміграційних процесів в глобальному середовищі. Ринок цінних паперів України. 2014. № 9-10. С. 69-73.
5. Гуменюк Ю.П. Роль трудової міграції в системі глобального коливання продуктивності праці. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2016. № 1. С. 83-88.
6. Чепеленко А.М., Чепеленко Д. С. Міжнародна міграція в умовах глобалізації: закономірності і тренди. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка. 2015. № 2. С. 214-220.
7. Центр Економічної Стратегії. URL: <https://ces.org.ua/skilky-ukraintsiv-poikhalo-za-kordon-i-shcho-z-tsym-robyty-derzhavi/>
8. Ponto J. Understanding and Evaluating Survey Research. J AdvPractOncol. 2015. № 6 (2). pp. 168-171.
9. Mishra S., Datta-Gupta A. Regression Modeling and Analysis. Applied Statistical Modeling and Data Analytics. A Practical Guide for the Petroleum Geosciences. 2018. pp. 69-96.
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Regression Summary for Dependent Variable: Y2 (Spreadsheet1)						
R= .79982231 R ² = .63971573 Adjusted R ² = .47958939						
F(4,9)=3,9951 p<.03923 Std. Error of estimate: .07920						
N=14	b*	Std. Err. of b*	b	Std. Err. of b	t(9)	p-value
Intercept			0,775327	0,428615	1,80891	0,103913
X1	0,358398	0,253540	0,271827	0,192297	2,27358	0,044128
X2	-0,536983	0,258419	-0,475142	0,228658	-2,28796	0,040488
X3	-0,019479	0,243635	-0,009959	0,124559	-2,26895	0,048026
X4	0,016597	0,225002	0,006759	0,091633	2,31377	0,032810

Рис. 3. Модель залежності темпів росту кількості перетинів державного кордону громадянами України у напрямі виїзду в Росію від соціально-економічних показників

Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet1)						
R= .91912999 R ² = .84479994 Adjusted R ² = .81467453						
F(4,9)=5,7094 p<.09869 Std. Error of estimate: .06142						
N=14	b*	Std. Err. of b*	b	Std. Err. of b	t(9)	p-value
Intercept			1,296105	0,332364	3,89966	0,003621
X1	0,442900	0,284513	0,232126	0,149114	2,45670	0,034967
X2	-0,226276	0,289987	-0,138354	0,177310	-2,58029	0,031249
X3	-0,520982	0,273398	-0,184055	0,096587	-2,30558	0,041089
X4	0,246730	0,252489	0,069435	0,071056	2,77719	0,021008

Рис. 5. Модель залежності темпів росту кількості перетинів державного кордону громадянами України у напрямі виїзду від соціально-економічних показників

References

1. Zapadnyuk S.O. Migration of the population of Ukraine as a challenge to the socio-economic stability of the state. Institute for Regional Studies. 2013. №. 3. pp. 185-193 (in Ukrainian).
2. Malynovska O.A. Labor migration abroad. A recipe for Ukraine's economy? Independent Auditor. 2016. № 1-2 (48-49). pp. 136-141 (in Ukrainian).
3. Proboyiv O.A. Biletska I.M. Ukraine in the context of global migration processes. Economics and Society. 2017. № 10. pp. 76-80 (in Ukrainian).
4. Olshevska I.P. Factors of Transmigration Processes in the Global Environment. Securities Market of Ukraine. 2014. №. 9-10. pp. 69-73 (in Ukrainian).
5. Humenyuk Y.P. The role of labor migration in the system of global fluctuations in labor productivity. Scientific herald of Uzhgorod University. Series: Economics. 2016. №. 1. pp. 83-88 (in Ukrainian).
6. Chepelenko A.M., Chepelenko D.S. International migration in the conditions of globalization: regularities and trends. Scientific herald of Mukachevo State University. Sir: Economy. 2015. №. 2. pp. 214-220 (in Ukrainian).
7. Center for Economic Strategy. URL: <https://ces.org.ua/skilky-ukraintsiv-poikhalo-za-kordon-i-shcho-z-tsym-robyty-derzhavi/> (in Ukrainian).
8. Ponto J. Understanding and Evaluating Survey Research. J AdvPractOncol. 2015. № 6 (2). pp. 168-171.
9. Mishra S., Datta-Gupta A. Regression Modeling and Analysis. Applied Statistical Modeling and Data Analytics. A Practical Guide for the Petroleum Geosciences. 2018. pp. 69-96.
10. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).

ГУРІНА

Ганна Сергіївна
gurina_gs@ukr.net

УДК 654

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОГО
ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИEXPORT POTENTIAL AS A COMPLEX OF GENERAL ECONOMIC
POTENTIAL OF THE COUNTRY.к.е.н., доцент,
Національний авіаційний
університет

Стаття розкриває складові загального економічного потенціалу України. Визначає важливість експортного потенціалу, а також демонструє підходи до впровадження концепції розробки єдиної цільової програми розвитку експортного потенціалу України, запровадження якої сприятиме узагальненню і систематизації пріоритетних завдань у сфері державної підтримки експортоорієнтованих галузей.

* * *

Introduction. The importance of exports as a basis for solving the problems of competitiveness and support for national production has increased significantly since the beginning of the XXI century. In the conditions of globalization of the economy there is a direct proportional relationship between the degree of development of exports and the effective functioning of the entire economic complex. The level of development of the domestic economy, as a rule, is higher, the more powerful is the level of export in the state. The competitiveness of the country is based on its ability to hold and maintain strong positions in certain segments of the world market in the presence of economic potential that provides dynamic growth on an innovative basis. At the same time, the necessary prerequisites are a well-developed system of market institutions, the ability to respond flexibly to changes in the world situation, which enables to maximize the realization of national interests.

Purpose. Issues of enterprise development and export potential have been given much attention in the works of domestic and foreign scientists. However, the issue of the development of export potential of aviation enterprises is not sufficiently worked out.

Results. The strategic goal should be to increase the efficiency and scale of export activities of the country on the basis of expanding the range and improving the quality of products, improving the commodity and geographical structure of exports, the use of advanced forms of international trade and economic cooperation, and the tactical goal - to increase exports on traditional Ukrainian markets for a faster revival of domestic production and further restructuring of the national economy. The main task should be to create favorable economic, organizational, legal and other conditions in the country for the development of export potential and increase the efficiency of its use, as well as creation of mechanisms for the provision of state financial, tax, informational and consulting, marketing, diplomatic and other types of assistance to domestic exporters.

Conclusion. The analysis shows that the state regulation and protectionism of the aviation industry is inadequate, as this market has such features as instability, low competitiveness. As a result, today the Ukrainian aviation market is not yet fully ready for work in the "open sky", and regulations adapted to European standards do not take into account the state of the aviation market in Ukraine and the needs of national companies. A number of draft regulatory acts have been prepared to improve the state regulation mechanisms in relation to certification, insurance, state control and civil aviation safety supervision, which will help to improve the technical condition of aircraft, airfields and airports, the level of user servicing of ground services at airports, the development of air traffic in Ukraine and increasing the attractiveness of the aviation services market.

Ключові слова: потенціал внутрішнього ринку, виробничий комплекс, експортна орієнтація

Keywords: potential of the domestic market, production complex, export orientation

ВСТУП

Значимість експорту як основи вирішення проблем конкурентоспроможності та підтримки національного виробництва помітно зросла з початку XXI ст.. В умовах глобалізації економіки спостерігається пряма пропорційна залежність між ступенем розвиненості експорту та ефективним функціонуванням усього господарського комплексу. Рівень розвитку внутрішньої економіки, як правило, тим вище, чим могутнішим є рівень експорту в державі. При аналізі галузей економіки України можна виявити, що в структурі промисловості переважають сировинні виробництва, залежні від кон'юнктури світових ринків, на які припадає понад 50 % продукції. Частка промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю є вкрай низькою й займає 15 %. Частка реалізованої інноваційної продукції не перевищує 1,5 %. В абсолютному вимірі показники на порядок нижчі, ніж в економічно розвинених країнах. Конкурентоспроможність країни ґрунтується на її здатності займати й утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку за наявності економічного потенціалу, який забезпечує динамічне зрос-

тання на інноваційних засадах. При цьому необхідними передумовами є розвинена система ринкових інститутів, здатність гнучко реагувати на зміни світової кон'юнктури, що дає змогу максимально забезпечити реалізацію національних інтересів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Питанням розвитку підприємств та експортного потенціалу приділено багато уваги в працях вітчизняних та іноземних науковців. Однак недостатньо опрацьованим є питання факторів розвитку експортного потенціалу авіаційних підприємств. Саме тому експортний потенціал варто розглядати у межах загальнодержавного економічного потенціалу як один аспект із багатьох, в якому відображаються можливості авіаційної галузі інтегруватись у світовий економічний простір. Виходячи з цього, економічний потенціал можна представити у вигляді структури.

Отже, проблема розвитку експортного потенціалу підприємства є надзвичайно актуальною в умовах постійних змін у міжнародному середовищі, зважаючи на політичну та економічну ситуації по всьому світу.

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ	
ВИРОБНИЦТВО	РЕАЛІЗАЦІЯ
Потенціал промислових галузей України	1. Потенціал внутрішнього (локального) ринку; 2. Експортний потенціал.

Рис. 1. Складові експортного потенціалу (розроблено автором)

Концепція реалізації механізму розвитку експортного потенціалу авіаційного комплексу повинна включати стратегію розвитку експортного потенціалу авіаційного комплексу.

При цьому в багатьох державах активне нарощування експорту розглядається в комплексі з різних напрямів (розвитку технологій, виробничого потенціалу, маркетингу), зокрема одним із пріоритетів розвитку експортного потенціалу виступає ефективна структурна перебудова авіаційних комплексів у процесі їх інтеграції у світову економіку на основі інвестицій та інновацій. Світовий досвід США, Німеччини, Швейцарії, Японії, Південної Кореї, Сінгапуру, Тайваню, а також ряду інших країн свідчить про об'єктивні вигоди та переваги участі підприємств (компаній, галузей, держав) у міжнародному поділі праці, пов'язаних з використанням експорту своїх товарів.

Рівень транспортного обслуговування економіки і населення України суттєво поступається показникам розвинених країн світу. Відповідно до Індексу глобальної конкурентоспроможності 2016–2017 рр., за якістю інфраструктури Україна за рік опустилася на 6 позицій (з 69-го до 75-го місця серед 138 країн світу, а за якістю автомобільних доріг посіла одне з останніх місць – 134-те). Характерними ознаками стану транспортної інфраструктури є високий ступінь фізичного і морального зносу основних засобів, а також невідповідність темпів будівництва, ремонту та поточного стану автомобільних доріг. Осучаснення структури промисловості полягає у перетворенні її із фрагментарного на цілісний, інтегрований у глобальну економіку виробничий комплекс, що здатний до високорентабельної діяльності та саморозвитку, поєднує системно структуровані галузеві утворення, збалансовані потребами зовнішніх і внутрішнього ринків, і відповідає вимогам екологічно безпечного розвитку й ефективного використання ресурсів та енергії. Зважаючи на статистичні дані роботи підприємств, то лише мала частка з них переймається цими питаннями. Інноваційна промислова політика має базуватися на стратегічному підході та враховувати найкращий світовий досвід.

РЕЗУЛЬТАТИ

Реалізація даного комплексу дій є можливою за умови розв'язання проблем обмеженості ресурсного потенціалу та браку відповідних механізмів його оптимального застосування. Інвестиційні процеси в країні демонструють значну нестабільність. Низька інвестиційна привабливість української економіки зумовлює недостатність прямих іноземних інвестицій для відновлення потенціалу національної економіки. Вкладання коштів у системні складові сталого розвитку (ресурсо-

ефективність, енергоощадливість, розбудова соціальної інфраструктури) залишається слабким як у приватному, так і у державному інвестуванні. Необхідним є проведення цілеспрямованої інвестиційної політики, яка посилюватиме мотивацію до інвестування та консолідації інвестицій на інноваційних напрямках. Для кожного з потенційних джерел капіталовкладень має бути застосовано цільовий підхід, орієнтований на оптимізацію використання ресурсів. Зважаючи на складне фінансове становище України, важливим завданням залишається посилення взаємодії з міжнародними організаціями. Доцільно удосконалити процеси моніторингу та контролю за цільовим витрачанням коштів, що надходять від донорів відповідно до міжнародних принципів надання міжнародної технічної допомоги.

Поглиблення міжнародного співробітництва України за провідними напрямками науково-технологічного розвитку сприятиме розвитку партнерства. Це забезпечить розширення участі вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у міжнародній науково-виробничій кооперації на основі інформаційної та організаційної підтримки взаємних контактів. Наразі відсутні сталі практики партнерства державного управління та громадянського суспільства у таких сферах, як формування державної політики, її моніторинг, громадський контроль за діяльністю центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, установ з бюджетним фінансуванням тощо.

Сучасна українська авіаційна промисловість до останнього часу залишається експортно-орієнтованою галуззю, тому міжнародне співробітництво, і в тому числі, військово-технічне, є обов'язковою та вкрай важливою складовою її розвитку.

Для запобігання подальшого посилення кризового стану економіки України, однією з причин якої є сировинна спрямованість експорту, необхідно передбачити комплекс заходів для вирішення цієї проблеми. Держава має використовувати сучасні інструменти підтримки створення нових сучасних потужностей виробництва високотехнологічних товарів для реалізації на світових ринках, зокрема ринках розвинених країн. Необхідна активна політика стимулювання зростання, що передбачає перерозподіл надлишкових експортних доходів.

Для цього треба володіти розвинутою системою економічних, політичних і громадських інститутів, що забезпечить прийняття рішень у процесі взаємодії держави, бізнесу та суспільства. Важливо вже зараз переглянути пріоритети розвитку економіки від ресурсопродажної до ресурсозберігаючої.

Тобто першочерговим є розробка й впровадження

реальних програм розвитку високотехнологічних виробничих комплексів, на розвиток яких повинні йти кошти від реалізації ресурсів. Для розвитку експорто-орієнтованих виробництв необхідні фінансові ресурси. Фінанси самих експортерів досить часто є вкрай обмеженими. Тому держава, принаймні на першому етапі, повинна підтримувати національних експортоорієнтованих виробників. Проблема розвитку та реалізації експортного потенціалу України вимагає також докорінного поліпшення інформаційного забезпечення зовнішньоторговельної діяльності. Таким чином, за умов відсутності офіційно затвердженої стратегічної програми сприяння експорту та з метою реалізації комплексу заходів щодо вдосконалення експортного потенціалу України необхідно розробити єдину цільову програму розвитку експортного потенціалу України, запровадження якої сприятиме узагальненню і систематизації пріоритетних завдань у сфері державної підтримки експортоорієнтованих галузей.

Стратегічною метою має стати підвищення ефективності й масштабів експортної діяльності країни на основі розширення асортименту і поліпшення якості продукції, удосконалення товарної і географічної структури експорту, використання прогресивних форм міжнародного торговельно-економічного співробітництва, а тактичною метою – нарощування експорту на традиційних українських ринках для скорішого відродження вітчизняного виробництва і подальшої перебудови національної економіки. Головним завданням має бути формування в країні сприятливих економічних, організаційних, правових та інших умов для розвитку експортного потенціалу і підвищення ефективності його використання, а також створення механізмів надання державної фінансової, податкової, інформаційно-консультативної, маркетингової, дипломатичної та інших видів допомоги вітчизняним експортерам.

Однак експортна стратегія – це сукупність правил прийняття актуальних, адекватних та ефективних рішень усіма економічними агентами-учасниками експортної діяльності задля підвищення рівня конкурентоспроможності експортного потенціалу України на міжнародному рівні.

Одним з головних елементів розвитку міжнародного співробітництва України з країнами світу є поглиблення двосторонньої співпраці в рамках спільних міждержавних комісій, діяльність яких буде спрямована на реалізацію таких заходів:

- формування пріоритетних напрямів співпраці на коротко- та середньостроковий період з країнами-партнерами;
- забезпечення виконання домовленостей, досягнутих під час двосторонніх засідань;
- розвиток співробітництва в рамках міжнародних організацій, зокрема вдосконалення двосторонньої договірно-правової бази;
- забезпечення виконання міжнародних зобов'язань;
- вирішення питань лібералізації та диверсифікації зовнішньої торгівлі;
- поліпшення торговельних режимів з країнами-партнерами, насамперед у напрямі зняття торговельних обмежень, запроваджених щодо української продукції;

- розвиток прикордонного співробітництва;
- залучення іноземних кредитів, інвестицій та технічної допомоги;
- забезпечення захисту інтересів України на зовнішніх ринках;
- пошук та розширення нових зовнішніх товарних ринків;
- залучення новітніх технологій в економіку України;
- розроблення програм довгострокового співробітництва з найважливішими торговельно-економічними партнерами України;
- вирішення проблемних питань двостороннього торговельно-економічного співробітництва з країнами-партнерами;
- визначення та реалізація національних пріоритетів під час багатосторонніх торговельних переговорів у рамках СОТ;
- надання підтримки участі українських підприємств у реалізації масштабних міжнародних економічних проєктів.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз свідчить про недостатню ефективність державного регулювання та протекціонізму авіаційній галузі, оскільки цьому ринку притаманні такі риси як нестабільність, низька конкурентоспроможність. Як наслідок, на сьогодні український авіаційний ринок ще не в повній мірі готовий до роботи в умовах «відкритого неба», а адаптовані до європейських стандартів нормативно-правові акти не враховують стан ринку авіаційних послуг в Україні та потреби національних компаній. На майбутню структуру українського експорту у подальшому суттєво можуть вплинути:

- переговори України з Європейським Союзом та Європейською асоціацією вільної торгівлі про створення зони вільної торгівлі;
- адаптація національних промислових, санітарних, фіто-санітарних стандартів до європейських;
- заходи з підтримки бізнесу, у т.ч. у контексті податкової реформи, реформування дозвільної системи, спрощення митних процедур тощо.

Для удосконалення механізмів державного регулювання стосовно сертифікації, страхування, державного контролю та нагляду за безпекою цивільної авіації підготовлено низку проєктів регуляторних актів, які сприятимуть підвищенню технічного стану повітряних суден, аеродромів та аеропортів, рівня обслуговування користувачів суб'єктами наземних служб в аеропортах, розвитку авіаційного сполучення в Україні та підвищенню привабливості ринку авіаційних послуг.

Список використаних джерел

1. Краснокутська Н.С., Круглова О.А. Аналіз чутливості ефективності діяльності підприємства до змін рівня використання його ресурсного потенціалу. *Бізнес-Інформ.* № 11. 2014, с. 87-92.
2. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/zakon/4592> (дата звернення 18.12.2018)
3. Проблемні питання регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні: Системний звіт. *Business Ombudsman Council.* 2015. 26 с. URL: <https://www.boi.org.ua/>

media/uploads/q3report/sysrep_trade_ukr_pdf

References

1. Krasnokutska N.S., Kruhlova O.A. Analysis of the sensitivity of the enterprise's activity to changes in the level of its resource potential use. *Business-Inform.* № 11. 2014. pp. 87-92 (in Ukrainian).
2. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine URL: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/zakon/4592> (in Ukrainian).
3. Problematic Issues in the Regulation of Foreign Economic Activity in Ukraine: System Report / Business Ombudsman Council. 2015. 26 p. URL: https://www.boi.org.ua/media/uploads/q3report/sysrep_trade_ukr_pdf. (in Ukrainian).

ШАШИНА

УДК 330.101 (477)

Марина Володимирівна
shashyna.marina@gmail.com

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

TRENDS OF CHANGES IN THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF UKRAINE

к.е.н., доцент, Національний
технічний університет
України "Київський
політехнічний інститут імені
Ігоря Сікорського"

У статті висвітлено поняття інституціонального середовища та проаналізовано основні фактори, які сприяють його розвитку. Встановлено, що інституціональне середовище в Україні характеризувалося хаотичністю та безсистемністю змін. Новий етап трансформацій розпочався у 2014 р. з початком реформи децентралізації та вступом до ЄС. Основними негативними факторами, які гальмують позитивні зміни виступають: суттєвий рівень нестабільності формальних правил, неформальні правила зумовлені корупцією, недосконалий інститут права власності, недостатній рівень ефек-

тивності судової системи, неефективність державних витрат, непрозорість діяльності влади та корумпованість, суттєвий рівень податкового навантаження, свобода ведення підприємницької діяльності та ринку праці, свобода торгівлі перебувають на низькому рівні, низький рівень інвестиційної привабливості та несформованість фінансового сектору.

* * *

В статье освещены понятие институциональной среды и проанализированы основные факторы, способствующие ее развитию. Установлено, что институциональная среда в Украине характеризовалась хаотичностью и бессистемностью изменений. Новый этап трансформаций начался в 2014 г. с началом реформы децентрализации и вступлением в ЕС. Основными негативными факторами, которые тормозят положительные изменения выступают: существенный уровень нестабильности формальных правил, неформальные правила обусловлены коррупцией, несовершенный институт права собственности, недостаточный уровень эффективности судебной системы, неэффективность государственных затрат, непрозрачность деятельности власти и коррумпированность, существенный уровень налоговой нагрузки, свобода ведения предпринимательской деятельности и рынка труда, свобода торговли находятся на низком уровне, низкий уровень инвестиционной привлекательности и несформированность финансового сектора.

* * *

Introduction. The institutional environment is changing due to the development of information and communication technologies, the country's integration into the world economy and globalization processes. State regional policy should be directed to the formation of the legal principles of its development which would ensure the effectiveness of the institutions operating in the country.

The **purpose** of the research paper is to study the transformational changes in the institutional environment in Ukraine and the main indicators for identifying such changes.

Results. The research paper covers the concept of the institutional environment and analyzes the main factors contributing to its development. It was established that the institutional environment in Ukraine was characterized by chaotic and unsystematic changes. Two main stages of the formation of the institutional environment were identified, which allowed ensuring a change in the direction of the formation of regional structural policy in Ukraine: from Ukraine's independence and before decentralization; since the beginning of the decentralization of power reform in 2014 and up to date. The legal framework of the institutional environment which was formed in 1991-2014 did not ensure the creation of a coherent system of regional development and a system of institutions that would enable the implementation of regional structural policies and ensure the effectiveness of regional development projects. The existing regulatory acts were not harmonized with each other, and sources of funding for regional development were not identified. Decentralization in Ukraine contributed to the development of institutions that have a positive impact on the socio-economic development of the regions. The main regulatory acts that promote the development of the institutional environment are: The Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine and the Law of Ukraine "On the Basics of State Regional Policy". A separate direction of state policy is the formation of an institutional environment for the regional development of SMEs.

Conclusions. It is revealed that during the years of Ukraine's independence, the institutional (formal and informal) system begins to change, gradually providing the socio-economic effect. The main indicators of development point to some positive changes in the institutional environment that began in 2014 due to the ongoing processes of decentralization of power and the formation of a new regional structural policy. Trends in such changes relate, first of all, to overcoming corruption, promoting the development of a competitive environment as well as small and medium-sized businesses in Ukraine.

Ключові слова: інституціональне середовище, формальні та неформальні правила, інституції, інститути

Ключевые слова: институциональная среда, формальные и неформальные правила, институты, университеты

Keywords: institutional environment, formal and informal rules, institutions, institutes

ВСТУП

Глобалізаційні процеси, що стають наслідком розвитку інформаційно-комунікаційного середовища та впровадження інноваційних технологій, зумовлюють зміни політичних, економічних, соціальних, правових норм та правил поведінки економічних агентів. Інститу-

ційне середовище мінливе завдяки появі нових технологій, які трансформують зазначені правила, що, в свою чергу, сприяє економічному розвитку країни. Конвергентна еволюція економіки має прояв у поступовому наблизненні інституціонального середовища країн, що розвиваються, до розвинених країн. Проте, високий рівень бідності, корупції, низький рівень прозорості діяль-

ності урядів сповільнюють розвиток інституцій, зокрема, в Україні, а як наслідок – гальмують економічний розвиток та сталий розвиток в Україні.

МЕТА РОБОТИ полягає у дослідженні трансформаційних змін інституціонального середовища в Україні та основних показників ідентифікації таких змін.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У ході дослідження використано метааналіз наукових праць для ідентифікації основних тенденцій та особливостей трансформації інституціонального середовища. На основі систематизації та узагальнення основних індикаторів змін інституціонального середовища проведено аналіз показників, що дало змогу виявити ключові негативні чинники впливу на безсистемність змін інститутів та інституцій в Україні, формальних та неформальних правил ведення економічними агентами власної діяльності в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інституціональне середовище являє собою сукупність найбільш важливих фундаментальних правових, соціальних, економічних, політичних, моральних та етичних, культурних норм та правил, які визначають взаємовідносини та поведінку суб'єктів господарювання, та спрямовуються на підвищення функціонування економіки та якості життя. Зміна інститутів та механізму їх діяльності забезпечує зміну зазначених норм поведінки.

Наявність та розвиток спеціалізованих установ, відповідність їх взаємодії та функціонування одне одному, громадським інститутам є тими взаємозалежними інституціональними елементами в країні, які забезпечують створення та поширення інновацій в Україні. Ефективність діяльності закладів освіти, традиції та цінності, законодавчі обмеження та законодавче регулювання виступають одними з провідних інститутів [15].

Сукупність зазначених інститутів розглядаються як інституційна матриця формальних обмежень та неформальних правил функціонування економічних агентів в ринковому середовищі [7, С. 26]. За весь час незалежності в Україні переважали саме неформальні правила функціонування.

Ефективність інституціонального середовища та тенденції його змін можна проаналізувати на основі певних індикаторів. Систематизація наукових праць дала змогу виявити основні методологічні підходи до оцінки трансформацій. Макроекономічні показники розвитку країни (ВВП, інфляція, безробіття, зайнятість) можуть визначати та опосередковано свідчити про якість інститутів в державі. Окремим показником виступає Індекс людського розвитку та Індекс економічної свободи, що розраховуються на основі аналізу факторів інституціонального середовища країни. Ці показники здійснюють найбільший вплив на соціально-економічний розвиток. Рейтинг за показником «Державні, суспільні та приватні інституції» також може слугувати оцінкою якості та розвитку інститутів в країні. Л.М. Кузьменко та М.О. Солдак [6] в оцінці проблематики якості інститутів, серед змінних індикаторів, що відображають формування інститутів та їх якість, виокремили показник людського капіталу та соціального капіталу, індикатор, що свідчить про «діяльність груп спеціальних інтересів».

О.Ф. Івашина [5] виділила такі критерії розвитку інституціонального середовища: якість влади та законодавства, корупція, якість приватних і державних інститутів, здатність імпортувати й запроваджувати сучасні інститути глобальної ринкової економіки, рівень трансакційних витрат в економіці.

Зазначені показники вказують не лише на зміни інституціонального середовища, а й на економічний розвиток країни. Останній суттєво залежить від регуляторних механізмів, які повинні впроваджуватися на державному рівні та забезпечувати трансформації інститутів та їх відповідності мінливості інформаційно-комунікаційного середовища [10]. Позитивні зміни інститутів, у свою чергу, забезпечують більшу ефективність ринку, перевагу формальних правил над неформальними.

В Україні з часів незалежності дотепер численні негативні фактори не сприяли позитивним змінам інституціонального середовища. Серед них основними виступають слабкість влади, політична нестабільність, дієздатна судова система, правозастосування контрактних прав та низький рівень розвитку інституту права власності, що в цілому свідчить про інституціональну кризу в країні. Зміни інституціонального середовища не були спрямовані на внутрішнє стимулювання економічного розвитку та розвитку конкурентного середовища, подолання монополізації та олігархічного типу економіки, де превалюють неформальні правила гри. Інституціональні реформи здійснені частково та на сьогодні досі незавершені. Серед них варто виділити проблематику системи м'яких бюджетних обмежень та перерозподілу власності, що не відповідає інтересам суспільства України; незахищеність прав власності; корумпованість та неефективність системи державного управління [13]. Лише з початком децентралізації влади у 2014 р. та вступом України до ЄС розпочалося поступове формування інститутів, які повинні забезпечити розв'язання зазначених проблем.

Інституціональне середовище України характеризується непропорційною структурою, що призводить до економічного спаду, не сприяє подоланню бідності та розвитку середнього класу. Протягом років незалежності з'явилися формальні інститути, які закріпили та посилили соціальну нерівність населення. Корупція стала елементом неформальної та формальної інституціональної системи в Україні [14]. Лише у 2014 р. розпочався новий етап у подоланні цієї проблеми. Створення Національного антикорупційного бюро, Антикорупційної прокуратури та Національної агенції з питань запобігання корупції [9] (Закон України «Про запобігання корупції», 2014), що створені відповідно до Закону № 1700 [9] та відповідають за боротьбу з корупцією, повинні забезпечувати формування та реалізацію державної політики боротьби з корупцією, здійснювати нагляд за додержанням законодавства. Крім того, відповідно до Закону України Про Державне бюро розслідувань (2018) [8] останнє бере участь у розробці й впровадженні державної антикорупційної політики у сфері протидії злочинності.

Про слабкість інституціонального середовища України свідчать праці багатьох вчених. У роботі В.А. Голан [3] зазначається, що така слабкість зумовлена особливостями від монополізації ринку до конкурентного ринкового середовища. Суттєвий рівень трансакційних

витрат слугує свідченням нерівних правил гри між учасниками ринкового середовища.

Ю.Б. Росецька виокремила п'ять проблем трансформації інституціонального середовища в Україні: суттєвий рівень нестабільності формальних правил, неформальні правила зумовлені корупцією, недосконала судова система, проблематика навколо політичних організацій, що мають прояв у формуванні інституціональних бар'єрів розвитку конкурентного середовища, недостатній рівень розвитку організацій захисту підприємців та споживачів [11, С. 4].

З позицій розвитку інституціонального бізнес-середовища доцільно розглянути такі ключові показники, як рейтинг ведення бізнесу в Україні. Відтак, за рейтингом легкості ведення бізнесу Україна займає 71 місце серед 190 країн [16] (Doing business, 2019) (для порівняння, Казахстан – 28, Молдова – 47), що вказує

на низький рівень регулятивної ефективності в економіці країни.

За Індексом верховенства права Міжнародної організації World Justice Project у 2018 р. Україна посіла 77 місце зі 113 країн з оцінкою 0,5, зокрема, за рівнем відсутності корупції – 95/113, відкритістю влади – 46/113, захисту фундаментальних прав людини – 49/113, безпекою та порядком – 53/113, дотриманням прав – 96/113, цивільним правосуддям – 65/113, кримінальним правосуддям – 83/113 місця [20] (Rule of Law Index, 2018).

У табл. 1 відображено рейтинг країн-сусідів України та розвинених країн за значенням Індексу економічної свободи у 2018 р.

На рис. 1 відображено динаміку Індексу економічної свободи в Україні та країнах Європи у 1995-2018 рр.

Таблиця 1

Рейтинг країн-сусідів України та розвинених країн за значенням Індексу економічної свободи у 2018 р. [19]

Країна	Рейтинг за Індексом економічної свободи	Оцінка Індексу 2018 року	Субіндекси (оцінка)								
			Право власності	Правова ефективність	Прозорість діяльності уряду	Податкове навантаження	Свобода підприємництва	Свобода ринку праці	Монетарна свобода	Свобода торгівлі	Свобода інвестиційної діяльності
Австралія	5	80,9	78,7	93,4	77,4	63,0	89,1	79,7	87,4	86,2	80
Білорусь	108	58,1	53,5	57,3	42,0	89,8	74,1	73,1	62,3	81,4	30
Грузія	16	76,2	62,8	64,2	61,8	87,0	86,9	77,3	79,6	89,4	80
Німеччина	25	74,2	81,0	78,0	75,3	61,3	86,1	53,3	86,2	86,9	80
Гонконг	1	90,2	92,5	84,3	82,8	93,1	96,3	89,4	84,3	90,0	90
Угорщина	55	66,7	57,6	57,1	36,4	78,6	61,8	68,7	91,6	86,9	80
Молдова	105	58,4	53,5	26,3	26,6	85,3	66,0	39,9	73,2	78,3	55
Нова Зеландія	3	84,2	95,1	88,4	95,7	70,5	91,5	84,4	90,0	87,4	80
Польща	45	68,5	61,8	56,6	50,9	75,9	67,2	63,9	85,0	86,9	75
Румунія	37	69,4	61,0	59,7	40,0	87,3	65,2	66,8	82,8	86,9	75
Росія	107	58,2	48,7	46,9	38,1	85,8	77,0	52,0	60,8	79,4	30
Сінгапур	2	88,8	98,4	90,9	91,2	90,4	90,9	92,6	85,2	90,0	85
Словаччина	59	65,3	68,2	38,8	38,2	78,9	63,9	54,0	81,0	86,9	75
Швейцарія	4	81,7	84,2	82,1	82,8	70,5	75,7	73,9	85,2	90,0	85
Туреччина	58	65,4	54,7	54,5	42,0	74,7	63,3	47,6	72,3	78,6	75
Україна	150	51,9	41,0	29,5	29,0	80,2	62,7	52,8	60,1	81,1	35
Об'єднане Королівство	8	78,0	92,2	93,8	79,0	65,2	91,1	74,4	85,2	86,9	90
Сполучені Штати	18	75,7	79,3	76,9	71,9	65,1	82,7	91,4	78,6	86,7	85

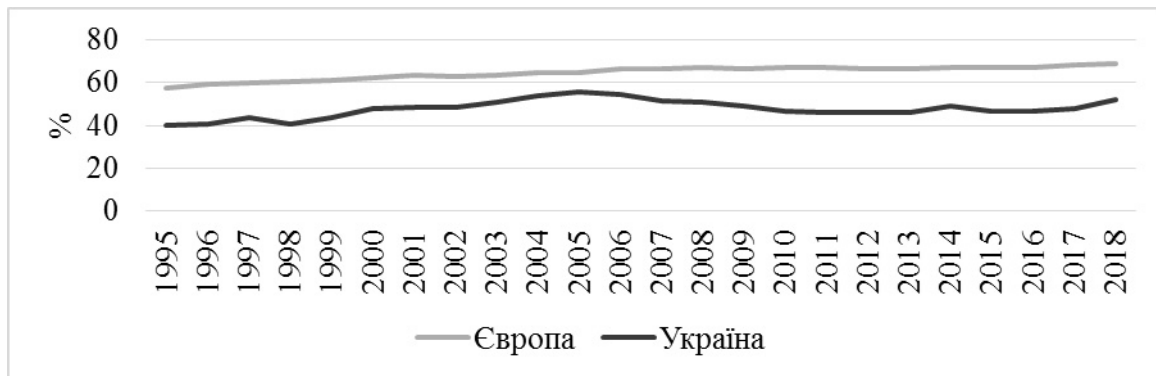

Рис. 1. Динаміка Індексу економічної свободи в Україні та країнах Європи у 1995-2018 рр., % [19]

Зазначенні економічні показники вказують, насамперед, на низький рівень добробуту та якості життя населення України, а це в свою чергу свідчить про низький рівень соціального розвитку, державної регуляторної політики, що не забезпечує в Україні формування ефективного правового, політичного, соціального та економічного середовища. Оскільки останнє формує в цілому інституціональне середовище країни, то можна зробити висновок, що і на сьогодні в Україні державна політика не забезпечує формування ефективних інституцій.

Індекс економічної свободи відображає ключові фактори, які впливають на розвиток інституціонального середовища країни: інститут права власності, ефективність судової системи, ефективність державних витрат, прозорість діяльності влади та корупційність, рівень податкового навантаження, свободу ведення підприємницької діяльності та ринку праці, свободу торгівлі, рівень інвестиційної привабливості та сформованість фінансового сектору. Україна належить до країн з переважно невилітливою економікою. За Індексом економічної свободи Інституту Фрайзера Україна у 2018 р. посіла 51,9 % (Польща – 68,5%, в середньому у Європі – 75,2%) [17]. При цьому найвище значення індексу було у 2005 р. – 55,8%. Не зважаючи на зростання Індексу все ж Україна відноситься до країн, де недостатньо розвинуте конкурентне середовище та існують проблеми у формуванні ефективного інституціонального середовища.

Розвиток інституціонального середовища відбувається шляхом реалізації регіональної структурної політики. Впродовж тривалого часу в Україні регіональна структурна політика базувалася на програмах соціально-економічного та культурного розвитку регіонів.

Можна виділити два основні етапи формування інституційного середовища, яке дало змогу забезпечити зміну напрямку формування регіональної структурної політики в Україні: 1) з набуття Україною незалежності та до початку проведення децентралізації; 2) з початку проведення реформи децентралізації влади у 2014 р. до тепер.

Правові засади інституціонального середовища, яке було сформоване у 1991-2004 рр. не забезпечувало створення цілісної системи регіонального розвитку та системи інститутів, які б дали змогу реалізувати регіональну структурну політику та забезпечити ефективність проектів розвитку регіонів.

Інституційне середовище базувалося на Конституції України, Указі Президента «Про Концепцію державної

регіональної політики» № 341 від 25.05.2001, законах України «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про державно-приватне партнерство», «Про транскордонне співробітництво», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про Генеральну схему планування території України», «Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України», актів Президента України та Кабінету Міністрів України.

У 2014 р. було затверджено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Таким чином, було створено інституційну структуру, що зможе більш ефективно здійснювати регіональну структурну політику завдяки більшій чутливості до потреб населення. У 2015 р. було прийнято Закон України «Про засади державної регіональної політики», що передбачає участь асоціацій та різного роду об'єднань органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань та юридичних осіб у розробці та виконанні державної регіональної політики.

З 2015 р. в Україні активно створюються територіальні громади. Їх формування стало можливим завдяки децентралізації влади та повноважень держави. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» № 157-19 від 01.01.2018, прийнятий у 2015 р., заклав фундамент створення та розвитку територіальних громад в Україні та розвитку партнерських відносин в цілому. Важливим для забезпечення ефективності та результативності проектів територіальних громад вважаємо також Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 15.06.2014, що фактично створив механізм вирішення спільних проблем територіальних громад: утилізація та переробка сміття, забезпечення необхідним обладнанням закладів медицини та освіти, розвиток спільної інфраструктури та інше. Станом на початок 2018 р. в процесі реалізації перебувають 133 договорів про співробітництво, механізмом в цілому скористалися 587 територіальних громад. В першу чергу співробітництво громад дає змогу вирішити екологічні проблеми територій.

Окремою інституцією на сьогодні є центри розвитку місцевого самоврядування (далі – ЦРМС), які в Україні почали функціонувати завдяки децентралізації влади та за сприяння міжнародних організацій, серед яких Європейський союз та 5 країн-членів ЄС. Зокрема, станом на 2018 р. ЦРМС діють у всіх областях України.

Та все ж на сьогодні основними регіональними правовими документами регіональної політики слугують щорічні програми соціально-економічного та культурного розвитку регіонів. Саме тому на сьогодні в Україні все ж переважає практика фінансування регіональних проектів коштами місцевих бюджетів та коштами ДФРР. Проте доцільним вважаємо використання таких інструментів фінансування, як муніципальні позики (облігації), та інвестиції.

Варто відмітити також ухвалення Закону України «Про публічні закупівлі» 922-19 у 2015 р., який поклав початок реформі публічних закупівель. Реформа є однією з найуспішніших українських реформ, яка стала прецедентом результативної взаємодії громадянського суспільства, держави та бізнесу. Фактично реформа була однією з важливих змін, адже об'єднала всіх учасників в межах єдиної електронної системи, забезпечила вдалу комунікацію, підвищила рівень конкурентоспроможності на українському ринку товарів та послуг. Таким чином, державна політика поступово спрямовується на розвиток формальних правил інституційного середовища та формує конкурентне середовище в Україні.

Відтак, за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі станом на 01.01.2018 р. інфраструктура підтримки МСП по регіонах складається з 52846 одиниць різноманітних установ, зокрема, бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, індустріальних парків, лізингових центрів, фондів підтримки підприємництва, інвестиційних фондів, інноваційних фондів та компаній, інформаційно-консультаційних установ, громадських об'єднань підприємців, координаційних рад. На сьогодні органи регіонального та центрального рівнів влади виступають ініціаторами створення та формування інституційного середовища та відповідають за регулювання їх діяльності.

Таким чином, сформована за роки незалежності України інституціональна (формальна і неформальна) система починає змінюватися завдяки проведенню децентралізації влади та зміні правового підґрунтя, поступово забезпечуючи соціально-економічний ефект. Формальний характер відносин в діяльності економічних агентів може поступово забезпечити ефективність інституційного середовища завдяки створенню дієвих інститутів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз основних індикаторів розвитку інституціонального середовища в Україні дав змогу виявити ряд певних зрушень, їх безсистемність та хаотичність. Основні індикатори розвитку вказують на певні позитивні зміни в інституціональному середовищі, які почали відбуватися у 2014 р. завдяки процесам децентралізації влади, які тривають на сьогодні. Тенденції таких змін стосуються, в першу чергу, подолання корупції та сприяння розвитку конкурентного середовища та малого й середнього бізнесу в Україні. Вагомими факторами початку цих змін стали децентралізації влади та приєднання України до Європейського Союзу, що зумовило потребу у гармонізації законодавства та державної регуляторної політики, яка і є чинником забезпечення впровадження змін. А тому можна говорити про новий етап у розвитку інституціонального середовища України.

Список використаних джерел

1. Вольчик В. Группы интересов и качество экономических институтов. *Экономический вестник Ростовского государственного университета*. 2007. Т. 5. Вып. 2. С. 57-66.
2. Гавловська Н.І. Інституціональна природа економічної безпеки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. *Бізнес Інформ*. 2016. Вип. 5. С. 26-31.
3. Голян В.А. Трансформація інституціонального середовища на пострадянському просторі: деструктивні моменти та пріоритетні напрями. *Економіка та держава*. 2009. Вип. 10. С. 9-12.
4. Зянько В.В. Інституціональне середовище як умова ефективного функціонування інноваційного підприємництва. *Наукові праці ДОНТУ: Серія Економіка*. 2006. Вип. 103-1. С. 210-216.
5. Івашина О.Ф. Інституціональне середовище економічної модернізації. *Бізнес Інформ*. 2014. Вип. 7. С. 18-22.
6. Кузьменко Л.М., Солдак М.О. Регіональні аспекти характеристики якості інституціонального середовища. *Управління економікою: теорія і практика*. 2010. С. 2-8.
7. Мануїров І.Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки: монографія. Київ: НДЕІ, 2011. 655 с.
8. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 28.08.2018 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>
9. Про запобігання корупції: Закон України від 31.08.2018 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
10. Ревенко С.О. Інституціональне середовище формування організованого аграрного ринку. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2013. Вип. 12(153). С. 84-87.
11. Росецька Ю.Б. Інституційні форми розвитку конкурентних відносин: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.01. Одеса, 2007. 20 с.
12. Сіренко Н.М. Інституціональне середовище інноваційного розвитку аграрного сектора. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2011. Вип. 3. С. 18-23.
13. Формування інституціонального середовища забезпечення економічної безпеки регіону. Офіційний сайт Львівського регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua>
14. Чубарь О.Г. Інститути та інституціональне середовище: теоретичні узагальнення засад економічного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету: збірник наукових праць. Ужгород: УжНУ*, 2013. Вип. 3(40). С. 98-104.
15. Яненко І.Г. Інституційні аспекти організаційного ресурсу. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. Вип. 2 (5). С. 90-100.
16. Doing business A World Bank Group Flagship Report. 2019. 16 ed. URL: <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf>
17. Freedom in the World Data and Resources. 2018. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>
18. Human Development Index. 2018. URL: <http://hdr.undp.org/en/data#>
19. Index of Economic Freedom. 2018. URL: <https://www.heritage.org/index/visualize?cnts=ukraine|poland&src=ranking>
20. Rule of Law Index. Ukraine. URL: <http://data.worldjusticeproject.org/#groups/UKR>

References

1. Volchik V. Groups of interests and quality of economic institutions. *Economic bulletin of the Rostov State University*. 2007. Vol. 5. Issue 2. pp. 57-66. (in Russian).
2. Havlovskaya N.I. Institutional Nature of Economic Security of Foreign Economic Activities. *Business Inform*. 2016.

Issue 5. pp. 26-31 (in Ukrainian).

3. Holyan V.A. Transformation of the institutional environment in the post-Soviet space: destructive moments and priority directions. *Economy and state*, 2009, Issue 10. pp. 9-12. (in Ukrainian).

4. Zyanko V.V. The institutional environment as a condition for effective functioning of innovative entrepreneurship. *Scientific works of DonTU: Series: Economics*. 2006. Issue 103-1. pp. 210-216. (in Ukrainian).

5. Ivashyna O.F. The institutional environment of economic modernization. *Business Inform.* 2014, Issue 7. pp. 18-22. (in Ukrainian).

6. Kuzmenko L.M., Soldak M.A. Regional Aspects of the Characteristics of the Quality of the Institutional Environment, *Management Economics: Theory and Practice*. 2010. pp. 2-8. (in Ukrainian).

7. Mantsurov I.H. Institutional planning in the system of state regulation of economics: monograph. Kyiv: NDIEI, 2011. 655 p.

8. About the State Bureau of Investigations, the Law of Ukraine № 794-VIII dated August 28 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (in Ukrainian).

9. About the Prevention of Corruption, the Law of Ukraine № 1700-VII dated August 31 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (in Ukrainian).

10. Revenko S.O. The institutional environment for the formation of an organized agricultural market. *Herald of Kyiv National University im. Taras Shevchenko. Series: Economics*. Issue 12 (153). 2013. pp. 84-87. (in Ukrainian).

11. Rosetska Yu.B. Institutional forms of development of competitive relations: author's abstract. dis. ... cand. econ.

sciences: 08.00.01. Odesa, 2007. 20 p. (in Ukrainian).

12. Sirenko N.M. The institutional environment of innovative development of the agrarian sector. *Bulletin of the Agrarian Science of the Black Sea Region*, 2011, Issue 3, pp. 18-23. (in Ukrainian).

13. Formation of the institutional environment for economic security of the region. Official site of the Lviv Regional Branch of the National Institute for Strategic Studies. URL: <http://www.niss.gov.ua> (in Ukrainian).

14. Chubar O.H. Institutes and the institutional environment: theoretical generalizations of the principles of economic development. *Scientific Herald of Uzhgorod University: a collection of scientific works*. Uzhhorod: UzhNU, 2013. Iss. 3 (40). pp. 98-104. (in Ukrainian).

15. Yanenkova I.H. Institutional Aspects of Organizational Resource. *Herald of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise*. 2011. Issue 2 (5), pp. 90-100. (in Ukrainian).

16. Doing business A World Bank Group Flagship Report. 2019. 16 ed. URL: <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf>

17. Freedom in the World Data and Resources. 2018. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>

18. Human Development Index. 2018. URL: <http://hdr.undp.org/en/data#>

19. Index of Economic Freedom. 2018. URL: <https://www.heritage.org/index/visualize?cnts=ukraine|poland&src=ranking>

20. Rule of Law Index. Ukraine. URL: <http://data.worldjusticeproject.org/#/groups/UKR>

СЕМЕНЕЦЬ

УДК 657.6

Аліна Олександрівна
55557777alina@gmail.com

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА ВНУТРІШНІЙ АУДИТ В РАМКАХ МОДЕЛІ "3 ЛІНІЇ ЗАХИСТУ"

IDENTIFICATION OF FACTORS INFLUENCING INTERNAL AUDIT IN THE FRAMEWORK OF THE THREE LINES OF DEFENCE MODEL

к.е.н., доцент, Харківський
інститут фінансів
Київського національного
торгівельно-економічного
університету

Стаття присвячена дослідженню сутності чинників, що впливають на організацію та виконання функцій внутрішнього аудиту. Розроблено структурно-логічну модель використання інструментів кубу COSO в моделі «три лінії захисту». Визначено функції оперативного управління, ризик-менеджменту та внутрішнього аудиту. В статті систематизовано чинники впливу на контрольне середовище підприємства. Доведено, що врахування зовнішніх чинників при імplementації моделі «три лінії захисту» в практичну діяльність компанії дозволить зосередити увагу управлінського персоналу на елементах бізнес-моделі, які підлягають суттєвому впливу зовнішнього середовища. Обґрунтовано, що для врахування системою внутрішнього аудиту внутрішніх чинників необхідно конкретизувати методичне забезпечення обліку, стан об'єктів внутрішнього аудиту та професійно-етичні особливості його суб'єктів.

* * *

Статья посвящена исследованию сущности факторов, влияющих на организацию и выполнение функций внутреннего аудита. Разработана структурно-логическая модель использования инструментов куба COSO в модели «три линии защиты». Определены функции оперативного управления, риск-менеджмента и внутреннего аудита. В статье систематизированы факторы влияния на контрольный среду предприятия. Доказано, что учет внешних факторов при имплементации модели «три линии защиты» в практическую деятельность компании позволит сосредоточить внимание управленческого персонала на элементах бизнес-модели, которые подлежат существенному воздействию внешней среды. Обосновано, что для учета системой внутреннего аудита внутренних факторов необходимо конкретизировать методическое обеспечение учета, состояние объектов внутреннего аудита и профессионально-этические особенности его субъектов.

* * *

Introduction. In the modern practice of management the most popular methods of risks reducing are based on the effective internal audit system development and implementation, functioning of which depends on many factors.

Therefore, the **purpose** of the article is to study the nature of factors influencing organization and performance of internal audit functions, taking into account requirements and needs of all management units within the framework of the Three Lines of Defence model.

Results. The article deals with structural-logical model of the COSO cube instruments using in the Three Lines of Defence model. It has been determined that the first line of defence – operational management – is provided by the managers of the lower and middle levels, performing routine risk management and control functions, developing and implementing on the ground risk management measures, identifying risky operations and identifying the causes of risks, coordinating internal communications with stakeholders. The functional responsibilities of the second line of defence – risk management – are determined as internal monitoring and supervision of various risks through the adoption and implementation of management decisions aimed at reducing the probability of adverse result occurrence and minimization of possible losses in the economic activity process. It is proved that internal audit unit activities are based on a risk-oriented approach and provide information to senior management of the company to provide assurance about corporate governance effectiveness, process of assessment and risk management, internal control and the first and second lines of defence activities effectiveness. The article systematizes the factors influencing on enterprise's control environment.

Conclusion. It is proved that consideration of external factors in implementing the Three Lines of Defence model into company's practical activities allows focusing of management personnel attention on elements of the business model that are the subject of external environment significant influence and choosing adequate control tools for leveling of their negative influence or enhancing positive effect. It is substantiated that in order to take into account internal factors influencing internal audit system it is necessary to specify of accounting methodology issues, internal audit objects condition, and its subjects professional and ethical peculiarities.

Ключові слова: внутрішній аудит, оперативне управління, ризик-менеджмент, «модель три лінії захисту», чинники впливу

Ключевые слова: внутренний аудит, оперативное управление, риск-менеджмент, «модель три линии защиты», факторы влияния

Keywords: internal audit, operational management, risk management, Three Lines of Defence Model, factors of influence

ВСТУП

Досягненню стратегічних цілей кожної організації сприяють та загрожують певні події та обставини, що створюють можливості та ризики, які організація повинна ідентифікувати, оцінити, аналізувати та управ-

ляти ними. При цьому до уваги беруться не лише ризики, але й втрачені можливості, які також є загрозою сталому розвитку підприємства. У сучасній практиці менеджменту найбільшої популярності набувають способи зменшення ризиків, що базуються на роз-

робці та реалізації ефективного внутрішнього контролю. У 2011 р. Базельським комітетом було запропоновано модель «три лінії захисту», в основу якої було покладено рекомендації щодо організації управління та нагляду керівництва за трьома групами захисту всередині організації, які необхідні для ефективного управління ризиком і контролем.

Кожна з трьох ліній захисту відіграє чітку роль у межах більш широкої структури корпоративного управління, в якій ефективно виконуються поставлене завдання із забезпечення належної гарантії вищого керівництва щодо ефективності управління ризиками та контролю в системі внутрішнього аудиту. При цьому необхідно приймати до уваги, що внутрішній аудит, як третя – заключна лінія захисту, використовує інформаційні потоки перших двох (операційного менеджменту та управління ризиками), а також формує інформаційну підтримку щодо управлінського впливу на ці лінії захисту.

Питання оцінки впливу чинників на систему внутрішнього аудиту та практичного застосування моделі «три лінії захисту» досліджували зарубіжні вчені-економісти, зокрема М. Абрахамсон, Д. Андерсон, М. Дайслей, Дж. Еубанкс, С. Макгуір, Г. Нетхертон та інші. У вітчизняних наукових джерелах застосування моделі «три лінії захисту» в основному розглядається у відношенні до банківської сфери, зокрема у працях С. Задніпровської, І. Кочума, Т. Лебединець, Р. Набока, І. Медведєва, Я. Омельчук, Н. Погореленко. Аналіз вітчизняних наукових праць показав, що, на жаль, дослідження факторів впливу на систему внутрішнього аудиту та застосування моделі «три лінії захисту» в корпоративному секторі практично не проводився. Це зумовлює необхідність проведення дослідження у напрямку виділення та оцінки впливу чинників на систему внутрішнього аудиту в рамках моделі «три лінії захисту».

МЕТА РОБОТИ полягає в дослідженні сутності чинників, що впливають на організацію та виконання функцій внутрішнього аудиту з урахуванням вимог та потреб всіх ланок управління в рамках моделі «три лінії захисту».

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти та Міжнародні стандарти внутрішнього аудиту, рекомендації Базельського комітету.

При проведенні дослідження використано загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизація, абстрагування, метод історичного й логічного дослідження. Задіяні методичні прийоми: вибірка, узагальнення, моделювання, огляд, порівняння.

РЕЗУЛЬТАТИ

Модель трьох ліній захисту («3LOD» – від «3 Lines of Defense») стала однією з ключових рекомендованих принципів від Базельського комітету з банківського нагляду 2011 р. для забезпечення ефективного управління операційними ризиками. Рекомендації Базельського комітету щодо імплементації моделі «три лінії захисту» у систему банківського нагляду мають

бути виконані всіма банками України до 30 квітня 2019 р., згідно з вимогами Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах [1]. Згідно методичних рекомендацій стосовно організації корпоративного управління в банках України, ефективна система внутрішнього контролю забезпечує належне функціонування моделі трьох ліній захисту ефективного управління ризиками з чітко визначеними сферами відповідальності за управління ризиками: на рівні бізнес-підрозділів банку та підрозділів підтримки діяльності банку; на рівні підрозділу з управління ризиками та підрозділу комплаєнс; на рівні підрозділу внутрішнього аудиту [2].

Прогресивними, є наукові дослідження зарубіжних вчених, які доводять можливість застосування моделі «трьох ліній захисту» не лише для фінансового сектору, а й для корпоративного. Як зазначають Д. Андерсон та Дж. Еубанкс, модель «три лінії захисту» в залежності від розміру, обсягів та складності господарської діяльності підприємства визначає, яким чином можуть бути розподілені та скоординовані конкретні обов'язки, пов'язані з ризиком і контролем всередині підприємства [3]. Структурно-логічну модель використання інструментів кубу COSO в моделі «три лінії захисту» наведена на рис. 1.

У розробленій структурно-логічній моделі кожна з трьох ліній відіграє чітку роль в межах більш широкої структури управління, що забезпечить успіх організації у досягненні її загальних цілей. Перша лінія захисту – оперативне управління забезпечується керівниками нижчої і середньої ланки, які виконують повсякденні функції з управління ризиками та контролю, розробляють та впроваджують на місцях заходи з управління ризиками, призначені для виявлення та оцінки рівня ризику, ідентифікують ризикові операції та виявляють причини ризиків, координують внутрішні комунікації з зацікавленими стейкхолдерами. Вище керівництво несе повну відповідальність за першу лінію захисту, а для певних випадків підвищеного ризику вищий керівний склад може забезпечувати прямий нагляд за лінією оперативного управління.

Т.О. Каменська окреслює такі фактори впливу на систему внутрішнього контролю: відношення керівництва до внутрішнього контролю; зовнішні умови функціонування підприємства, його розміри, організація, масштаби та види діяльності; кількість і регіональна неоднорідність розташування відособлених підрозділів або дочірніх підприємств; стратегічні установки, мета та завдання; ступінь механізації та комп'ютерної забезпеченості діяльності; ресурсне забезпечення, рівень компетентності кадрів [4, С. 383]. Л.Ю. Патраманська до чинників, що впливають на систему внутрішнього контролю відносить рівень інформаційного, фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення контролю [5]. Оскільки менеджери з оперативного управління несуть відповідальність за виконання комунікативних функцій у внутрішньому середовищі компанії, формулювання цілей внутрішнього контролю на місцях, визначення ключових подій, які мають вплив на реалізацію контрольних функцій, то саме вони мають контролювати чинники впливу на дані аспекти роботи організації разом з підтриманням ефективного внутрішнього контролю.

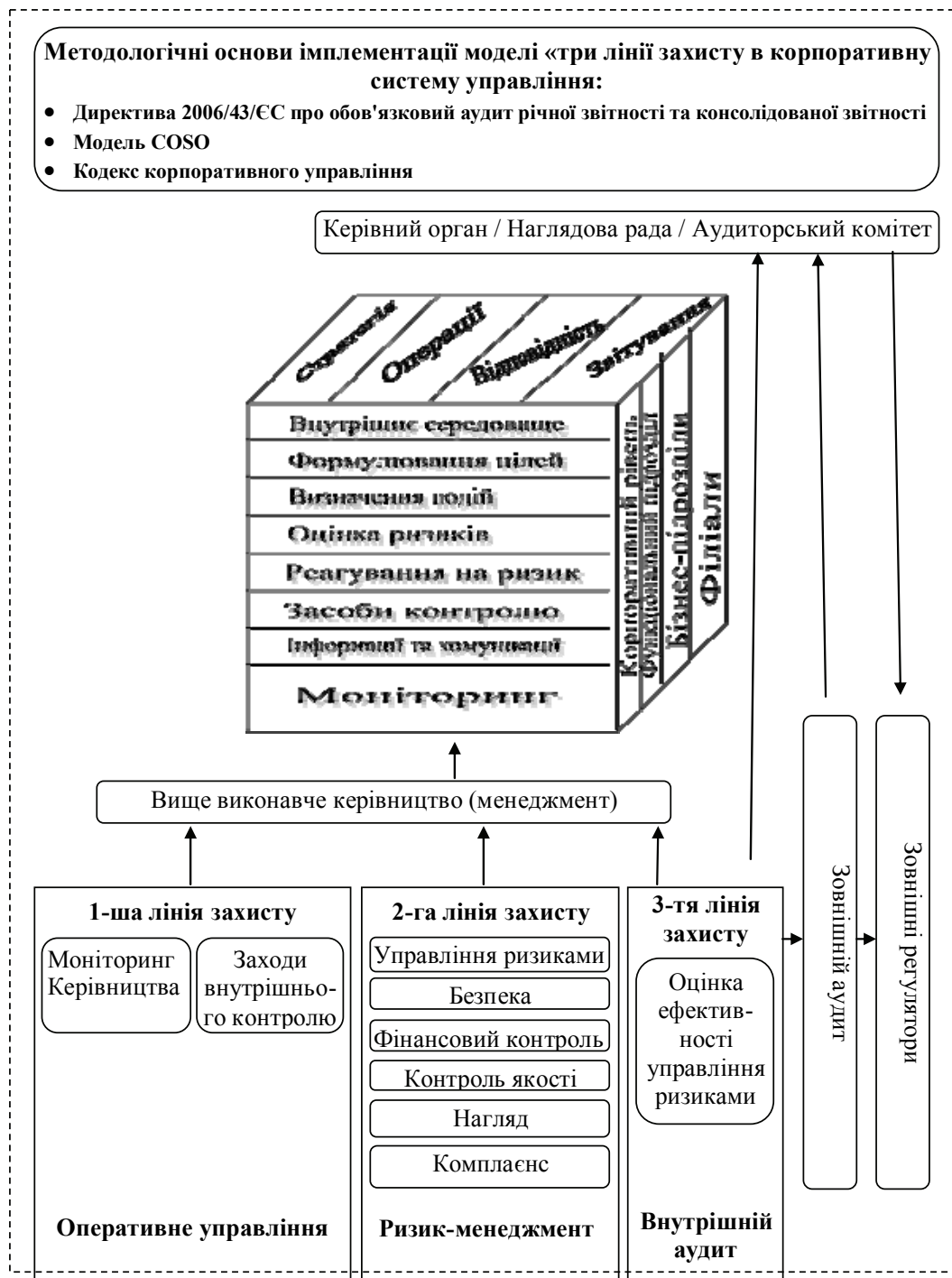

Рис. 1. Модель «Три лінії захисту» [складено за [6;7]]

На другій лінії захисту – ризик-менеджменту, здійснюються функції внутрішнього моніторингу та нагляду за різноманітними ризиками шляхом прийняття і виконання управлінських рішень, спрямованих на зниження ймовірності виникнення несприятливого результату і мінімізацію можливих втрат у процесі господарської діяльності. Друга лінія захисту безпосередньо розподіляє ризик між його власниками та повинна здійснювати постійний контроль за ідентифікацією ризиків, їх якісною та кількісною оцінкою, розробляти ефективні методи вчасного реагування на ризикові події. Друга лінія захисту часто

співпрацює з оперативним управлінням (власниками ризиків), щоб допомогти визначити проблемні аспекти реалізації стратегії діяльності, надавати експертну оцінку ризику, впроваджувати політику та процедури нівелювання ризикових подій та операцій. Проте перша лінія захисту підпорядковується другій, а друга – лише вищому керівництву.

Організаційна структура другої лінії захисту прямо залежить від розміру, форми власності, обсягів та галузі діяльності суб'єкта господарювання. У публічних акціонерних товариствах, великих корпораціях, торговельних мережах функції, які здійснюються другою лінією

захисту мають бути відокремленими і чітко визначеними.

На середніх та малих підприємствах деякі функціональні обов'язки другої лінії можуть реалізовуватися комбіновано, або бути покладеними на рівень оперативного управління. Типові функції ризик-менеджменту зазвичай систематизуються за наступними групами: управління ризиками; інформаційна безпека; фінансовий контроль; фізична та економічна безпека; якість; інспекція та відповідність; юридична підтримка; екологічна безпека; соціально-корпоративна відповідальність; дотримання графіків постачання та інші (залежно від галузевої специфікації або специфічних потреб підприємства).

Для реалізації визначених функцій до обов'язків працівників другої лінії захисту зазвичай відносять: допомогу у проектуванні і розробці процесів управління ризиками; визначення заходів для моніторингу та вимірювання досягнення поставлених цілей з очікуваннями керівництва; моніторинг адекватності та ефективності системи внутрішнього контролю; ескаляція критичних питань, нових ризиків; забезпечення механізмів управління ризиками; виявлення та моніторинг виявлених та нових проблем, які впливають на ризики та контроль в організації; визначення ризик-апетиту бізнес-моделей підприємства та рівня прийнятності ризику.

До основних чинників, які впливають на систему ризик-менеджменту О. Литвинов безпосередньо відносить рівень ефективності функціонування підприємства, а також економічні відносини між суб'єктами у процесі стратегічного розвитку [8, С. 230]. О.В. Кривда, у числі зовнішніх чинників, що впливають на ризик-менеджмент на підприємстві відносить мінливість цін, глобалізацію товарних і фінансових ринків, податкову асиметрію, технологічні досягнення та визначає посилення впливу в сучасних умовах чинника глобалізації. Серед внутрішніх чинників автор виділяє потребу в ліквідності, неохильність до ризику, агентські витрати та інші [9, С. 271]. На нашу думку, на цій лінії захисту необхідно, перш за все, враховувати чинники, які будуть мати безпосередній вплив на процес управління ризиками, та пов'язані з процедурами попередження шахрайства, визначенням єдиної концепції виявлення, оцінки, перегляду та розробки заходів реагування на ризики, процесом розробки та впровадження політики та процедур з питань внутрішнього контролю, виявленням нових ризиків, навчанням керівництва та співробітників тощо.

Однією з найважливіших функцій внутрішнього аудиту є всебічне оцінювання ризик менеджменту [10]. Тому третьою лінією захисту є підрозділ внутрішнього аудиту, діяльність якого базується на ризик-орієнтованому підході та представленні вищому керівництву компанії інформації для надання впевненості стосовно ефективності корпоративного управління, процесу оцінки та управління ризиками, ефективності внутрішнього контролю та діяльності першої та другої ліній захисту.

Головна увага внутрішнього аудиту повинна бути зосереджена на аналізі інформаційної системи, включаючи систему бухгалтерського обліку і супутніх видів контролю, вивченні фінансової та операційної інформації, дослідженні економічності та ефективності опе-

рацій [11, С. 8-9]. На думку З. Урусової, система внутрішнього аудиту буде корисною і стійкою, якщо при її проектуванні враховано чотири основні вимоги, пов'язані з управлінням ризиками, а саме: система повинна відображати ставлення головних менеджерів до ризику; відсутність у ній перешкод у формі фантомних ризиків; забезпечення динамізму системи внутрішнього аудиту, який передбачає її внутрішній саморозвиток; система повинна забезпечувати диференціацію загального й інтеграцію одиничних ризиків [12, С. 281]. Для ефективної реалізації функціональних обов'язків підрозділом внутрішнього аудиту ця лінія захисту повинна бути незалежною й охоплювати всі аспекти діяльності компанії. Організаційна незалежність, спроможність бути вільним від упередженості, конфлікту інтересів або впливу інших осіб та об'єктивність відрізняє внутрішній аудит від перших двох ліній захисту. У більшості випадків, незалежність внутрішнього аудиту підтверджується його підпорядкуванням та підзвітністю лише вищому керівництву. Саме високий рівень незалежності третьої лінії захисту є гарантом за забезпечення надійної та об'єктивної впевненості вищого керівництва в ефективності реалізації посадових функцій на лініях оперативного управління та ризик-менеджменту.

Як зазначають зарубіжні вчені, для реалізації функцій на третій лінії захисту, сучасний внутрішній аудитор повинен розробити стратегічне бачення внутрішнього аудиту, що можливо тільки за допомогою аудиторських технологій та інструментів, які здатні виконувати прогностичний та історичний аналіз [13]. Для розробки ефективної системи нагляду за першою та другою лініями захисту, внутрішньому аудиту, на думку С. Задніпровської, доцільно провести попередні співбесіди з менеджерами та безпосередньо працівниками підрозділу, з метою: формування оцінки про рівень обізнаності керівництва та співробітників з вимогами чинного законодавства (з урахуванням змін), сутності притаманних господарським операціям компанії ризиків і складовими системи внутрішнього контролю; отримання попередньої інформації про якість системи внутрішнього контролю шляхом застосування процедур анкетування або усних співбесід; з'ясування стану автоматизації бізнес процесів, використання інформаційних технологій та їх відповідності потребам діяльності підприємства; складання попереднього висновку відносно рівня організації і взаємодії підрозділів, оцінки менеджменту, адекватності систем контролю і достатності заходів ризик-менеджменту, обізнаності працівників з вимогами вищого керівництва; виявлення основних чинників впливу на систему внутрішнього аудиту [14, С. 57].

Для ідентифікації впливу чинників на систему внутрішнього аудиту, зосередимо увагу лише на тих, дія яких може змінюватися внаслідок управлінського впливу, оскільки, ті чинники, на які керівництво компанії не впливає, не підлягають контролю і в системі внутрішнього аудиту. До таких чинників зокрема відносяться: нормативно-правове забезпечення, стан економіки та рівень розвитку суспільства, політична стабільність, особливості міжнародних фінансово-кредитних відносин, фінансово-кредитна політика держави та стан культурно-освітнього середовища. Як бачимо, всі ці

фактори є зовнішніми, проте є і внутрішні чинники, на які система внутрішнього аудиту не має впливу, наприклад, форма власності та організаційно-правова форма підприємства, рішення щодо яких приймаються лише на рівні вищого керівництва компанії. Решта

чинників були систематизовані за відношенням до системи внутрішнього аудиту (зовнішні та внутрішні) та за вектором впливу на систему внутрішнього аудиту (позитивно впливають, негативно впливають та мають змішаний характер) (рис. 2).

Рис. 2. Чинники впливу на контрольне середовище підприємства

Оптимальну модель проведення контрольних заходів та формування управлінського впливу стосовно виявлених ризиків на кожній лінії захисту визначають чинники зовнішнього середовища [15]. Врахування зовнішніх чинників при імплементації моделі «три лінії захисту» у практичну діяльність компанії дозволить зосередити увагу управлінського персоналу на елементах бізнес-моделі, які підлягають суттєвому впливу зовнішнього середовища та обрати адекватні контрольні інструменти нівелювання негативного впливу або посилення позитивного ефекту таких чинників.

Група внутрішніх чинників відображають залежність контрольного середовища від конкретних особливостей та умов діяльності підприємства. При їх врахуванні системою внутрішнього аудиту необхідно конкретизувати методичне забезпечення обліку, стан об'єктів внутрішнього аудиту, професійно-етичні особливості його суб'єктів тощо. Вплив внутрішніх чинників на контрольоване середовище є менш формалізованим та об'єктивним ніж вплив зовнішніх чинників, оскільки вони напряму залежать від особливостей діяльності компанії. Тому оперативне реагування на ці чинники є однією з ознак достатньої ефективності діяльності підрозділу внутрішнього аудиту.

ВИСНОВКИ

Таким чином, формування ефективно діючої системи внутрішнього аудиту як третьої лінії захисту підпри-

ємства неможлива без зосередження уваги на чинниках, які суттєво впливають на функціонування підприємства та результати його діяльності. Внутрішній аудит є проміжною ланкою між оперативним управлінням та зовнішнім аудиторським оцінюванням діяльності компанії. Тому при дослідженні особливостей функціонування підрозділу внутрішнього аудиту необхідно враховувати всю сукупність як зовнішніх та й внутрішніх чинників, що впливають на контрольну систему. Це дозволить ефективно реагувати на негативні події та інтенсифікувати позитивні ефекти шляхом здійснення коригувальних дій та прийняття зв'язаних управлінських рішень. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка системи експертних оцінок та вимірювання ступеня впливу різних груп чинників у кількісних показниках, що дозволить сформувати уявлення про співвідношення розміру впливу чинника, результатів діяльності підприємства та витрат на функціонування підрозділу внутрішнього аудиту.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: затверджений Постановою НБУ від 11.06.2018 р. № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>.
2. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України

03.12.2018 р. № 814-пу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/vr814500-18?find=1&lang=en&text=%E7%E0%F5%E8%F1%F2>.

3. Anderson D., Eubanks G. Leveraging COSO across the three lines of defense. Research Commissioned by Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. URL: <https://www.coso.org/Documents/COSO-2015-3LOD.pdf>.

4. Каменська Т.О. Внутрішній аудит. Сучасний погляд: моногр. / Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010. 499 с.

5. Патраманська Л.Ю. Удосконалення підходів до оцінки ефективності внутрішнього контролю на підприємствах електронної комерції. Ефективна економіка. № 10. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5209>

6. Guidance on the 8th European Company Law Directive on Statutory Audit Directive 2006/43/EC. Art. 41. URL: <http://www.eciia.eu/wp-content/uploads/2013/09/Blog-4.4-Avoid-reg-part-2.pdf>.

7. «Leveraging COSO across the Three Lines of Defense» by The Committee of Sponsoring Organizations – COSO. URL: <https://www.coso.org/Documents/COSO-2015-3LOD.pdf>.

8. Литвинов О.І. Формування системи управління ризиками в процесі стратегічного розвитку торговельного підприємства // Вісник соціально-економічних досліджень. 2014. Вип. 1 (52). С. 229-236.

9. Кривда О.В. Механізм ризик-менеджменту на українських підприємствах та чинники, що його формують // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2013. № 10. С. 268-273.

10. Очеретко Л.М., Касьян М.І. Внутрішній аудит і контроль у комерційних банках // Держава та регіони. Серія Економіка та підприємництво. 2010. № 2. С. 146-150.

11. Заднепровська С.П. Контроль та його види у діяльності сучасного банку // Економіка: теорія та практика. 2015. № 2. С. 5-11.

12. Урусова З.П. Внутрішній аудит і контроль операцій комерційних банків України // Сталий розвиток економіки. 2013. №3. С. 278-282.

13. A new dimension to the three lines of defence. URL: <https://www.pwc.in/assets/pdfs/publications/2018/a-new-dimension-to-the-three-lines-of-defence.pdf>.

14. Заднепровська С. Організація та методика ризик-орієнтованого аудиту операцій казначейства банку // Бухгалтерський облік та аудит. 2016. № 7-8. С. 54-64.

15. Ансофф І. Новая корпоративная стратегия. СПб.: Питер, 2009. 414 с.

References

1. About approval of the Regulation on banks and banking groups' risk management system organization in Ukraine: approved by the NBU Resolution dated June 11, 2018. № 64.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18> (in Ukrainian).

2. About Approval of Methodical Recommendations on Corporate Governance in Banks of Ukraine Organization dated December 3, 2018, № 814-rsh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/vr814500-18?find=1&lang=en&text=%E7%E0%F5%E8%F1%F2> (in Ukrainian).

3. Anderson D., Eubanks G. Leveraging COSO across the three lines of defense. Research Commissioned by Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. URL: <https://www.coso.org/Documents/COSO-2015-3LOD.pdf>.

4. Kamenska T.O. Internal audit. Modern look: monograph; National acad. statistics, accounting and auditing. Kyiv: DP "Inform.-analyt. Agency", 2010. 499 p. (in Ukrainian).

5. Patramanska L.Yu. Improving Approaches to Internal Control at E-Commerce Companies Effectiveness Evaluating. Effective Economics. № 10. 2016.. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5209> (in Ukrainian).

6. Guidance on the 8th European Company Law Directive on Statutory Audit Directive 2006/43/EC. Art. 41. URL: <http://www.eciia.eu/wp-content/uploads/2013/09/Blog-4.4-Avoid-reg-part-2.pdf>.

7. «Leveraging COSO across the Three Lines of Defense» by The Committee of Sponsoring Organizations – COSO. URL: <https://www.coso.org/Documents/COSO-2015-3LOD.pdf>.

8. Lytvynov O.I. Risk management system formation in the process of trading enterprise strategic development // Bulletin of social and economic research. 2014. Issue 1 (52). pp. 229-236 (in Ukrainian).

9. Kryvda O.V. Risk management mechanism of Ukrainian enterprises and factors that form it // The Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". 2013. № 10. pp. 268-273 (in Ukrainian).

10. Ocheretko L.M., Kasian M.I. Internal audit and control in commercial banks // State and regions. Series Economics and Entrepreneurship. 2010. № 2. pp. 146-150 (in Ukrainian).

11. Zadneprovskaya S. P. Control and its types in the modern bank activities // Economy: theory and practice. 2015. № 2. pp. 5-11 (in Ukrainian).

12. Urusova Z.P. Internal audit and control of commercial banks of Ukraine operations // Sustainable development of the economy. 2013. №3. pp. 278-282 (in Ukrainian).

13. A new dimension to the three lines of defence. URL: <https://www.pwc.in/assets/pdfs/publications/2018/a-new-dimension-to-the-three-lines-of-defence.pdf>.

14. Zadneprovskaya S. Risk-Oriented Audit Organization and Methods of Treasury Bank Operations // Accounting and Audit. 2016. № 7-8. pp. 54-64 (in Ukrainian).

15. Ansoff I. New Corporate Strategy. Saint Petersburg: Peter, 2009. 414 p. (in Russian).

ПОДАТКОВА КОНСУЛЬТАЦІЯ:

ЧИ ПОТРІБНО СПЛАЧУВАТИ ПОДАТОК НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ ПІД БУДИНКОМ,
ЯКИЙ ВЖЕ ВІДЧУЖЕНИЙ НОВОМУ ВЛАСНИКУ?

Дана консультація стосується випадку, коли особа продає або іншим способом відчужує будівлю, яка знаходиться на земельній ділянці. При цьому право на земельну ділянку (власності чи оренди) з якихось причин ще не перереєстроване на нового власника. Виникає питання – до перереєстрації права на землю, чи потрібно сплачувати старому власнику плату за землю?

Законодавство не містить чіткої відповіді на дане запитання. Зрозуміло, що в такому разі податкові органи нараховують плату за землю. Проте, існує позитивна судово-практика щодо захисту прав номінального власника або користувача земельної ділянки, який вже не користується даною ділянкою, оскільки будівля, що на ній знаходиться, відчужена новому власнику. Деталі наводимо нижче.

Питання сплати земельного податку у разі відчуження будівлі або споруди, що на ній знаходиться, регулюється п. 287.6 Податкового кодексу.

Редакція даної статті до 01.01.2015 виглядала наступним чином: «287.6. При переході права власності на будівлю, споруду (їх частину) податок за земельні ділянки, на яких розташовані такі будівлі, споруди (їх частини), з урахуванням прибудинкової території сплачується на загальних підставах з дати державної реєстрації права власності на нерухоме майно».

Редакція статті після 01.01.2015: "287.6. При переході права власності на будівлю, споруду (їх частину) податок за земельні ділянки, на яких розташовані такі будівлі, споруди (їх частини), з урахуванням прибудинкової території сплачується на загальних підставах з дати державної реєстрації права власності на таку земельну ділянку".

Зауважимо, що дана стаття регулює момент сплати земельного податку новим власником, і не дає чіткої відповіді щодо моменту припинення сплати земельного податку старим власником.

Податкові органи у своїх роз'ясненнях притримуються однозначної позиції, що особа, за якою зареєстровано право власності, оренди або постійного користування, зобов'язана сплачувати плату за землю незалежно від фактичного використання земельної ділянки (див. наприклад, ЗІР категорія питань 12.001).

Судова практика першої інстанції з даного питання схилилася на користь позивача – платника податків, який оскаржує податкове повідомлення-рішення щодо нарахування плати за землю. Судової практики на рівні апеляційної та касаційної інстанції стосовно подібних правовідносин, які виникли після 01.01.2015 р., нами не виявлено. Існує позитивна позиція Верховного суду України у Постанові від 02.12.2015 р. (справа № 21-3517а15) та Постанові від 7 липня 2015 р. (справа № 21-775а15), проте дана позиція базується на попередній редакції ст. 287.6 ПК, яка діяла до 01.01.2015 р.

Суди при винесенні рішень на користь позивача керуються **ст. 120 Земельного кодексу України**, якою встановлено, що у разі набуття права власності на жилий будинок, будівлю або споруду, що перебувають у власності, користуванні іншої особи, припиняється право власності, право користування земельною ділянкою, на якій розташовані ці об'єкти. До особи, яка набула право власності на жилий будинок, будівлю або споруду, розміщені на земельній ділянці, що перебуває у власності іншої

особи, переходить право власності на земельну ділянку або її частину, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення. Якщо жилий будинок, будівля споруди розміщені на земельній ділянці, що перебуває у користуванні, то в разі набуття права власності на ці об'єкти до набувача переходить право користування земельною ділянкою, на якій вони розміщені, на тих самих умовах і в тому ж обсязі, що були у попередні землекористувача.

Аналогічну норму закріплює **ст. 377 Цивільного кодексу України**.

Відповідно до обставин справи, викладених у **Постанові Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 19 листопада 2015 р. № 804/12978/15** (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55343399>), фізична особа просить скасувати податкове повідомлення-рішення про нарахування орендної плати за землю.

Позивачем у 2003 р. укладено договір з Дніпропетровською міською радою оренди земельної ділянки для фактичного розміщення нежитлового приміщення, належного позивачу.

У 2013 р. Позивачем було відчужено приміщення. Одразу ж після цього позивач звернувся до міського голови м. Дніпро із заявою, де зазначив, що у зв'язку із укладенням договору дарування, згідно ст.ст. 7, 31 Закону України "Про оренду землі" та ст.ст. 120, 141 Земельного кодексу України, просить договір оренди земельної ділянки вважати припиненим.

Суд у своєму рішенні, проаналізувавши норми ст. 120 Земельного кодексу, ст. 377 Цивільного кодексу, а також п. 287.6 Податкового кодексу України (у новій редакції), прийшов до висновку, що нарахування позивачу податковим органом податкового зобов'язання щодо орендної плати є не правомірним. Оскільки, як зазначив суд, виходячи із вищенаведених норм законодавства, у разі переходу права власності на об'єкт нерухомого майна до набувача цього майна відбувається перехід тих прав на відповідну земельну ділянку, на яких вона належала відчужувачу – права власності або права користування. Зважаючи на це, з моменту виникнення в особи права власності на нерухоме майно, розташоване на орендованій іншою особою земельній ділянці, попередній власник нерухомого майна вже фактично не використовує земельну ділянку, а відтак не повинен сплачувати орендну плату за земельну ділянку.

До аналогічних висновків приходять і **Окружний адміністративний суд міста Києва у Постанові від 19 грудня 2017 р. № 826/13298/17** (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71853306>).

Таким чином, старий власник може керуватися положеннями ст. 120 ЗК та ст. 377 ЦК при обґрунтуванні своєї позиції щодо відсутності обов'язку сплачувати земельний податок або орендну плату за землю після відчуження будівлі. Але в цьому випадку варто надіслати до податкового органу попереджувальний лист з повідомленням про припинення сплати земельного податку у зв'язку з відчуженням будівлі з посиланням на норми чинного законодавства.

ТУМАНЯН Анна Оганесівна,
аудитор АФ "Аналітик", af.analitik.ua@gmail.com

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?

1. Значна (!) економія коштів на ведення бухобліку:

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру**;
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.

4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua